

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta Právnická

Diplomová práce

Vývoj soudnictví v Československu v letech 1918 -1989

Aneta Kadaňová

Plzeň 2019

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta Právnická

Katedra právních dějin

Diplomová práce

Vývoj soudnictví v Československu v letech 1918 – 1989

Zpracovala: Aneta Kadaňová

Vedoucí práce: JUDr. Antonín Lojek Ph.D.

Studijní program: M6805 Právo a právní věda

Studijní obor: Právo

Plzeň 2019

Prohlášení

Prohlašuji tímto, že jsem tuto diplomovou práci na téma: Vývoj soudnictví v Československu v letech 1918 – 1918 zpracovala sama pouze s využitím pramenů v práci uvedených.

Plzeň leden 2019

Aneta Kadaňová

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat JUDr. Antonínovi Lojkovi za odborné vedení a pomoc při zpracování této práce.

Obsah:

Úvod	6
1. Československé soudnictví v letech 1918 – 1939	16
1.1 Historické souvislosti.....	16
1.2 Změny v soudnictví v letech 1918 – 1939.....	17
1.3 Soustava a organizace soudů v letech 1918 – 1939.....	20
1.4 Nejdůležitější data a události v letech 1918 – 1939.....	25
2. Československé soudnictví v letech 1939 – 1945	28
2.1 Soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava.....	28
2.2 Autonomní a říšské soudy.....	30
2.3. Nejdůležitější data a události v letech 1939 – 1945.....	35
3. Československé soudnictví v letech 1945 – 1968	37
3.1 Soudnictví v období poválečného Československa 1945 – 1948.....	37
3.2 Změny v soudnictví po Únorovém převratu roku 1948.....	41
3.3 Soudní soustava v roce 1952.....	45
3.4 Reformy soudnictví v šedesátých letech.....	47
3.5 Nejdůležitější data a události v letech 1945 – 1968.....	50
4. Československé soudnictví v letech 1968 – 1989	53
4.1 Normalizace a vývoj soudnictví do 1989.....	53
4.2 Nejdůležitější data a události v letech 1968 – 1989.....	58
Závěr	61
Resumé	63
Seznam použité literatury a pramenů	65

Úvod

V samém úvodu mé práce bych chtěla čtenáři velmi stručně nastínit vývoj nejdůležitějších mezníků vývoje soudnictví od státního útvaru, raně feudálního státu Velké Moravy až do období samostatného. Následující část úvodu věnuji soudní organizaci za absolutismu a její následný vývoj v letech 1850 – 1918.

Diplomová práce je rozdělena na úvodní část věnující se historickému vývoji soudnictví na českém území před rokem 1918, dále je rozdělena do čtyř rozsáhlejších kapitol, které se nadále rozdělují na podkapitoly a závěr ve kterém se nachází stručné shrnutí mé diplomové práce.

První kapitola s názvem: Československé soudnictví v letech 1918 – 1939 je rozdělena na tři části. V první části kapitoly jsou stručně nastíněny historické souvislosti, které měly vliv na tehdejší soudnictví. Druhá část kapitoly pojednává o nejzásadnějších změnách v soudnictví v období 1918 – 1939. Předposlední část kapitoly se zabývá soustavou a organizací soudů v již zmíněném období. Poslední část kapitoly je věnována nejdůležitějším datům a událostem ve sledovaném období.

Druhá kapitola je věnována československému soudnictví v letech 1939 – 1945. První část kapitoly je věnována soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava a druhá část kapitoly se zabývá srovnáním dvou soustav soudů na území a to autonomních soudů a říšských soudů. Třetí část kapitoly je věnována nejdůležitějším datům a událostem ve sledovaném období.

Třetí kapitola diplomové práce nesoucí název Československé soudnictví v letech 1945 – 1968 je členěna do několika podkapitol. První podkapitola představuje soudnictví a jeho uspořádání v poválečném Československu. Druhá podkapitola uvádí nejzásadnější změny v soudnictví po Únorovém převratu v roce 1948. Ve třetí části kapitoly je čtenář seznámen s dotvořením jednotné soudní soustavy v roce 1952. Další podkapitola představuje změny, které souvisely s Ústavou v roce 1960 a jejím vlivem na soudnictví a následným změnám v soudnictví. Poslední část kapitoly je věnována nejdůležitějším datům a událostem ve sledovaném období.

Poslední, čtvrtá kapitola mé práce s názvem Československé soudnictví v letech 1968 – 1989 se dělí na dvě části. První část je věnována federalizaci Československa v roce 1968 a tím, jak ovlivnila tehdejší soudnictví. V druhé podkapitole je čtenář seznámen normalizací v roce 1969 a postupným vývojem soudnictví do významného roku 1989. Třetí část kapitoly je věnována nejdůležitějším datům a událostem ve sledovaném období.

Soudnictví, jak jej známe dnes, se formovalo postupným historickým vývojem spojeným s vývojem lidské společnosti. Jeho hlavní funkcí bylo a je rozhodování sporů o právo. Soudnictví tedy sloužilo jako nástroj ochrany zájmů lidské společnosti¹. Za prvopočátky soudnictví vzhledem k obecnému vývoji společnosti, můžeme řadit rodové soudnictví, díky narůstajícím rozporům uvnitř jednotlivých rodů. Za rodové soudnictví můžeme považovat shromáždění starších členů rodu. Takový soud byl soudem kolektivním a kolegiálním². Postupným vývojem díky rozporům mezi jednotlivými rody se vyvinulo soudnictví kmenové, kde soudcem byla osoba knížete³. Právo tehdejší doby bylo právem zvykovým, kdy kníže nalézal právo podle starých obyčejů a vytvářel jednotlivé verdikty.⁴

Prvním útvarem na našem území, jež nesl prvky feudálního státu, byl v polovině 10. století státní útvar nazývaný Velká Morava. Vzhledem k období vzniku není příliš dochováno historických artefaktů, které by přinášely poznatky o organizaci tehdejšího soudnictví. Z historických poznatků lze však dovodit, že privilegovanou skupinou obyvatel ve společnosti byla družina bojovníků knížete, jež vykonávali správní a soudní funkci, která jim byla svěřena panovníkem. Každý z bojovníků měl pod svojí správou hradiště určené panovníkem. Z toho lze usuzovat, že převedeno na dnešní dobu, jejich funkce nesla prvky činnosti soudce či úředníka.⁵ Samotná osoba panovníka, tedy knížete byla nositelem nejvyšší soudní moci.⁶

Později se na území Velké Moravy vytvořila hradské soustava a řešení sporů spadalo do kompetence jednotlivých hradišť. Při rozhodování sporů se vycházelo ze zákona nesoucího název *Zákon sudnyj ljudem*, který se vztahoval na

¹ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s.11

² Tamtéž. s. 12

³ Tamtéž. s. 13

⁴ Tamtéž. s. 15

⁵ Tamtéž. s. 28

⁶ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. s.9

oblasti manželského, trestního a majetkového práva. Zákon sudnyj ljuden měl svůj předobraz v byzantské sbírce zákonů Ekloga.⁷ Tato sbírka byla vydána císaři Lvem III. Isaurským a Konstantinem V. v roce 726.⁸

Neméně důležitou funkci v této době neslo i obyčejové právo, které sloužilo jako primární právní „předpis“ a zákon suduj ljudem se používal podpůrně v případech, že měnil dosavadní obyčeje, nebo při jejich absenci.⁹

Raně feudální soudnictví doznalo určitých změn, postupným vývojem, navazujícím na období Velké Moravy. Tyto změny především představovaly to, že panovník svolával dvorské sjezdy, na kterých se řešily soudní spory. Dvorské sjezdy měly podobu shromáždění velmožů a důležitých představitelů církve. Jednotliví velmožové a představitelé církve de facto plnili funkci poradního sboru panovníka a tudíž zastávali důležitou funkci v tehdejší soudním systému¹⁰.

Z původního státního aparátu Velké Moravy se dochovaly hradištní úřady (hradské župy¹¹), jako součást hradské organizace, které představovaly aparáty na místní úrovni. Tyto hradištní úřady byly svěřovány do kompetence členům družiny panovníka¹². Mezi členy družiny panovníka patřili hradští župní správci a župani. Hradští župní správci plnili některé správní a soudní funkce. Župané byli však nejvyššími soudními orgány v župě neboli hradsčím úřadě. V pozdější době vznikly zvláštní úřady pro výkon soudnictví – soudci (súdaři) a vladaři (vilikové)¹³.

Soudní spory se již v této době řídily značně pokročilým nepsaným obyčejovým právem, které vedlo k tomu, že byla i zdokonalena pravidla řešení sporů a soudního líčení jako takového. Díky rozvoji tehdejší společnosti docházelo k „rekodifikaci“ některých ustanovení obyčejového práva. Například ustanovení o krevní mstě avšak některé již v tehdejší době zastaralé instituty jako kolektivní vina, zůstávaly v platnosti¹⁴.

⁷ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 28

⁸ *Dějiny Byzance*. 1. vyd. Praha: Academia, 1992. s. 109-110

⁹ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 28

¹⁰ Tamtéž. s. 29

¹¹ SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. *Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 42

¹² SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 30

¹³ SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. *Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 42

¹⁴ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 30

Později v 11. století se začínají aplikovat při soudním líčení listinné důkazy, svědectví osob ale i ordálové přísahy. Mezi dochovanou právní památku tehdejší doby související s výše uvedenými skutečnostmi patří takzvané hnězdenské dekrety. Tyto dekrety vyhlášené knížetem Břetislavem I. jsou dokladem o omezování krevní msty a dále dokládají první zmínky o ordálech jako důkazním prostředku tehdejšího soudního procesu¹⁵.

Výrazným mezníkem českého soudnictví byl zemský soud větší, jehož vznik se datuje k druhé polovině 13. století. Byl nejdůležitějším šlechtickým soudem. Vznikl z původních dvorských sjezdů. Z dochovaných pramenů ve 14. století se obsazení zemského soudu většího skládalo ze zemských úředníků a přísedících. Zemští úředníci byli především zemský purkrabí, zemský písař, zemský komorník a zemský sudí.¹⁶

Jejich počet nebyl stálý, v průběhu se měnil. Například v Čechách byl větší zemský soud obsazen 12 pány a 8 rytíři, na Moravě 14 míst náleželo pánům a 6 rytířům. Zajímavostí je, že na vliv obsazování postů zemského soudu měla šlechta větší vliv než samotný panovník.¹⁷

Samotné zasedání zemského soudu probíhalo v řádném zasedacím pořádku, který přesněji mapují dobové prameny. Zasedací pořádek byl následující: zemskému soudu předsedal král, sedící na vyvýšeném místě, v místě u jeho nohou byl nejvyšší purkrabí, který držel hůl symbolizující výkonnou moc. Poblíž krále stál maršálek držící v rukou meč symbolizující výkon spravedlnosti. Na levé straně od krále pak seděli nejvyšší komorník, nejvyšší zemský sudí, kancléř a dvorský sudí. Na levé straně od krále seděl hofmistr. Po obou stranách panovníka stáli zástupci pánů a rytířů seřazených dle jejich věku. Na balkoně seděli zapisující písaři. Vlastní řízení probíhalo v českém jazyce a šlo o řízení veřejné a ústní. Řízení se dělilo na půhon, líčení pře a exekuci.¹⁸

Zemský soud se při vydávání svých nálezů podílel i na vytváření práva. Soudcům byla svěřena i kompetence rozhodovat dle svého uvážení v případech, že

¹⁵ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 31

¹⁶ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. s. 47

¹⁷ ADAMOVÁ, Karolina. Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938. Praha: LexisNexis CZ, 2005. s. 10

¹⁸ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. České právní dějiny. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. s. 104

neexistoval zatím podklad, kterým by se mohli při svém rozhodnutí řídit. Na základě rozhodování soudců tehdejšího zemského soudu vznikaly také obecné nálezy, které byly závazné pro další rozhodovací činnost. Sídlem zemského soudu většího byl Pražský hrad, moravský soud zasedal v Brně či v Olomouci.

U soudu zemského soudu nebylo možné odvolání proti rozhodnutí soudu. Vlastní řízení před soudem zemského soudu bylo členěno na tři části – půhon (zakázán Obnoveným zřízením zemským roku 1627), líčení pře a exekuci¹⁹.

Městské právo tehdejší doby bylo značně nejednotné. Severní území měst Českých zemí ovládalo právo saské – magdeburské, jih českých měst spolu se střední oblastí spadal pod oblast práva norimberského či švábského. Až Koldínův zákoník (1579) sjednotil kodifikaci tehdejšího městského práva.²⁰

Koldínův zákoník (Práva městská Království českého a Markrabství moravského) vznikl na základě usilovných snah o kodifikaci městského práva tehdejší doby. Zákoník upravoval společenské vztahy obyvatel měst, dále správu a městské soudnictví. Součástí Koldínova zákoníku byly právní předpisy upravující městské soudnictví, právo věcné, závazkové, majetkové, dědické, rodinné a manželské. Zákoník též upravoval městské trestní právo hmotné a procesní. Koldínův zákoník se změnami zůstal v platnosti do roku 1811, kdy byl zrušen Všeobecným občanským zákoníkem.²¹

Soudnictví v letech 1620 – 1783 naznačovalo změny díky vítězství a potvrzení moci Habsburků v bitvě na Bílé hoře (1620) a následnému nastolení absolutismu. Následkem toho byla narušena dosavadní česká právní kultura a oslabena kompetence zemských sněmů a zemských soudů. Soudní řízení tehdejší doby převážně ovládala zásada oficiality a nastoupil do popředí písemný proces inkviziční.²²

Úprava soudnictví jako takového byla nově zakotvena v Obnoveném zřízení zemském (v Čechách 1627, na Moravě 1628). Obnovené zřízení zemské

¹⁹ ADAMOVIČ, Karolína. Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938. Praha: LexisNexis CZ, 2005. s. 10

²⁰ Tamtéž. s. 20

²¹ BÍLÝ, Jiří Libor. Právní dějiny na území ČR: vysokoškolská učebnice. Praha: Linde, 2003. s. 185

²² ADAMOVIČ, Karolína. Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938. Praha: LexisNexis CZ, 2005. s. 49

upravovalo pouze zemské právo tehdejší doby. Pro města a jejich městské právo platil stále Koldínův zákoník.²³

Obnovení zřízení zemské zavedlo v soudním řízení možnost revize soudního procesu panovníkem. Díky tomu zemské soudnictví ztratilo svoji dosavadní svrchovanost. Dále byl zaveden písemný proces, který byl ovlivněn pravidly římskokanonického procesu. Další ze změn, které Obnovené zřízení zemské zavedlo, byla změna zahájení soudního řízení. Soudní řízení bylo tedy ovlivněno zásadou oficiality a řízení se zahajovalo z moci úřední. Jak již bylo výše uvedeno, Obnovené zřízení zemské se vztahovalo pouze na zemské právo. Mezi soudy, které spadaly pod jeho působnost, můžeme řadit například větší zemský soud, soud komorní, dvorský soud, apelační soud či menší zemský soud a soud purkrabský.²⁴

V roce 1707 byl vydán trestní zákoník Josefa I. (*Constitutio Criminalis Josephina*), který do jisté míry ovlivnil tehdejší soudnictví. Tento trestní zákoník zakotvil pravidla inkvizičního (vyšetřovacího) procesu. V zákoníku zůstala zachována i možnost procesu akuzačního (obžalovacího), a to pro případy, kdy bylo soudní řízení zahájeno soukromým žalobcem.²⁵

Soudnictví bylo dále ovlivněno vydáním trestního zákoníku Marie Terezie (*Constitutio Criminalis Theresiana*) v roce 1768. Tento zákoník vycházel ze zákoníku Josefa I. Podstatnou změnou, jež ovlivnila proces v tehdejších soudnictví, bylo zakotvení formální důkazní teorie a torury, jakožto hlavního důkazního prostředku.

Do konce 18. století, bylo soudnictví ovlivněno dalšími právními řády, které jej do jisté míry inovovaly. Prvním z nich byl v roce 1871 josefínský soudní řád, který ustanovil ve svém obsahu dispoziční zásadu a procesní aktivitu v občanskoprávním řízení svěřil do rukou stran sporu. Dalším z právních předpisů byl trestní zákoník Josefa II., který vycházel ze zásady *presumce nevinny* a principu *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* (není zločinu bez zákona,

²³ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 154

²⁴ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: LexisNexis CZ, 2005. s. 49

²⁵ Tamtéž. s. 50

žádný trest bez zákona). Roku 1788 vydal Josef II. obecný soudní řád kriminální, kterým zavedl v soudním řízení proces inkviziční.²⁶

Revoluční rok 1848 znamenal mnoho změn ve vývoji soudnictví. Jako první etapu ve vývoji soudnictví můžeme označit období let 1848 – 1850.

V této době se nejvyšším správním úřadem stalo ministerstvo práv. Na vývoj soudnictví v nemalé míře přispělo vytvoření konceptu ústavy dubnové, neboli Pillersdorfovy a dalších ústav v pozdějších letech.

Nepřijatá dubnová ústava obsahovala ve svých ustanoveních zásady upravující soudní oblast například že: „*1. Platnost zákona je stejná pro všechny občany, všichni občané jsou si rovni před soudem, podléhají stejné branné a daňové povinnosti a nikdo nemůže být proti své vůli odňat svému řádnému soudci.*“²⁷

V návaznosti na výše zmíněnou dubnovou ústavu, sám císař v září roku 1848 vyhlašuje nové zásady organizace justičních orgánů. Tyto zásady především upravovaly: že soudnictví je vykonáváno státními soudy, rovnost před soudem všech státních občanů bez výjimky, dále že soudnictví je ve všech stolicích odděleno od správy a zákonem upravenou organizací soudů, věcnou a místní příslušnost státních soudů.

Další pokusy o vytvoření platné a funkční ústavy vyústily roku 1848 v návrh takzvané kroměřížské ústavy. Její ustanovení obsahovala ústavní zakotvení zásad jako například: „*§ 132 Moc soudní vykonává se samostatně skrze soudy od státu zřízené. Soudy kabinetní a ministerní místa nemají. Vrchnostenských soudů býti nesmí.*“ či „*Žádný soudce nesmí vedle ouřadu svého přijímati jiného placeného místa od vlády*“²⁸

Z výše uvedeného vyplývá, že návrh ústavy obsahoval velice dobře zpracované zásady, které by reformovaly tehdejší soudní systém. Bohužel Kroměřížský sněm byl mocensky rozeznán a císař vydal roku 1849 další rakouskou ústavu, ústavu březnovou (Stadionovu).

²⁶ ADAMOVIČ, Karolína. Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938. Praha: LexisNexis CZ, 2005. s. 50

²⁷ SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 55

²⁸ Tamtéž. s. 56

Tato ústava upravovala jednotlivé zásady tehdejšího soudnictví ve své sedmé hlavě. Mezi vybrané zásady patří například: „§99 Moc soudcovská vykonávati se bude samostatně od soudů. §100 Všelická soudní moc vychází z říše. Na časy budoucí nemá býti žádných soudů patrimoniálních. Či § 103 Řízení soudní má býti vůbec veřejné a austrné. Výmiky z té veřejnosti ustanovuje zákon, pro dobré pořádku a mravnosti. Ve věcech trestních platiti má soud obviňovací soudy porotní rozhodovati mají ve všech těžkých zločinech, jichž zákon obšírněji poznamená, potom při výstupcích politických a tiskových.“ Ústava však nebyla realizována z důvodu, přijetí Silvestrovských patentů díky nástupu Bachovského absolutismu a s ním spojený dočasný konec parlamentarismu.²⁹

Silvestrovské patenty, vydané 31. prosince 1851, jako císařský patent, rušily Stadionovu ústavu Soudnictví v nich bylo upraveno například ustanoveními: „17. Soudnictví vykonávati budou v celé říši úřadové a soudcové k tomu zřízení podle zákonů průchod mající ve jménu Jeho císařského královského apoštolského Veličenstva, či 29. Rozsudky vynášeti mají toliko soudcové zkoušení. Formy rozsudků ve věcech trestních mají býti „vinen“, „nevinen“, „propuštěn z obžaloby“.“³⁰

Následující období do roku 1867 představovalo snahu o zákonodárné změny. Samotné soudnictví nepoznalo podstatných změn. V roce 1860 byl vydán takzvaný Říjnový diplom, který představoval prohlášení císaře, že se navždy zříká absolutismu a dále nechává zřídit Říšskou radu. Následující císařský patent z roku 1861, takzvaný Únorový patent jen upravoval již zmíněný Říjnový diplom.³¹

Výraznou změnu pro soudnictví tehdejší doby znamenalo přijetí takzvané prosincové ústavy v roce 1867.

Ústava z roku 1867 obsahovala několik základních státních zákonů, zejména základní zákon státní o říšském zastupitelstvu, zákon o všeobecných právech státních občanů, zákon o zřízení říšského soudu, zákon o moci soudcovské a zákon o moci vládní a výkonné. Díky ústavě z roku 1867 a jejím

²⁹ SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 58

³⁰ Tamtéž. s. 60

³¹ PRINC, Michal. Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938: (soudy, soudní osoby, dobové problémy). Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 18

zákonům došlo k zakotvení zákonů upravující soudnictví do tehdejšího ústavního pořádku.³²

Státní základní zákon o zřízení říšského soudu platný pro Čechy obsahoval šest základních článků. Příkladem mohou být tato ustanovení: „*Článek 1 : K rozhodování při kompetenčních konfliktech a ve sporných záležitostech veřejného práva se zřizuje pro království a země, zastoupené v říšské radě, říšský soud*“. či *Článek 5: Říšský soud má sídlo ve Vídni a sestává z prezidenta a jeho zástupce, kteří jsou doživotně jmenováni císařem, dále z dvanácti členů a čtyř náhradníků, které rovněž doživotně jmenuje císař na návrh říšské rady, a sice šest členů s dva náhradníky z osob navržených poslaneckou sněmovnou a šest členů a dva náhradníky z osob navržených panskou sněmovnou. Návrh se uskutečňuje tím způsobem, že pro každé z obsazovaných míst jsou označeni tři věci znalí mužové*“.

Státní základní zákon o soudcovské moci obsahoval patnáct článků. Příkladem mohou být tato ustanovení: „*Článek 1: Veškeré soudnictví ve státě je vykonáváno jménem císaře. Rozsudky a rozhodnutí se vydávají jménem císaře. Článek 2: Organizace s kompetence soudů jsou stanoveny v zákonech. Výjimečné soudy jsou přípustné pouze v případech, předem stanovených v zákonech.* či *Článek 5: Soudci jsou jmenováni císařem nebo jeho jménem definitivně a doživotně.*“³³

Výše uvedené státní základní zákony obsahovaly velice dobře propracovanou zákonnou úpravu soudnictví na ústavní úrovni, nicméně k jednotlivým článkům ústavních zákonů, bylo zapotřebí vytvořit novou právní úpravu k jejich vlastnímu provedení. To na sebe nenechalo dlouho čekat a roku 1868 byl realizován zákon o organizaci soudů okresních. Tento zákon představoval zásadu úplného oddělení soudnictví od správy. Zákon stanovil, že v místech, kde je nyní soudnictví vykonáváno smíšeným okresním úřadem, bude nyní vykonáváno samostatnými okresními soudy.³⁴

Dalším důležitým prováděcím zákonem k provedení patnáctého článku základního zákona státního o moci soudcovské byl zákon z roku 1867 o zřízení

³² PRINC, Michal. Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938: (soudy, soudní osoby, dobové problémy). Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 21

³³ SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 83 až 85

³⁴ PRINC, Michal. Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938: (soudy, soudní osoby, dobové problémy). Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 22

dvora správního. Tento zákon (takzvaný Říjnový) měl padesát paragrafů. Upravoval zejména věcnou a místní příslušnost správního soudu, či obecná pravidla o soudní moci správního soudu.³⁵

Ústavní vývoj občanských práv a svobod, soudnictví a zákonodárství v Rakousku 19. století ve skrze odpovídal požadavkům evropského liberalismu.³⁶

Soudnictví, potažmo jeho součást trestní právo procesní, bylo upraveno zákonem z roku 1873, účinným od roku 1874, trestním řádem. Tento zákon byl vytvořen na zásadách trestního řádu z roku 1850. Jeho hlavními přednostmi byla úplná realizace zásady obžalovací, zásady ústního jednání, zásady veřejného jednání, zásady volného hodnocení důkazů a znovuzavedení porotních soudů

Civilní řízení tehdejšího soudnictví bylo z větší části ovlivněno soustavou právních předpisů, jež se stávaly součástí právního řádu v letech 1895 až 1897. Mezi tyto právní předpisy můžeme zařadit například zákon z roku 1895 o výkonu pravomoci a příslušnosti řádných soudů v záležitostech občanských, zákon o soudním řízení v záležitostech sporných, zákon z roku 1896 o řízení exekučním a zajišťovacím. Nařízením ministerstva spravedlnosti z roku 1897 byl vydán nový jednací řád pro soudy první a druhé instance.³⁷

V následujících letech bylo uzákoněno mnoho zákonů upravujících soudnictví jako takové, ale i podzákoných právních předpisů.

Soudnictví tehdejší doby poznamenalo mnoho změn jak na ústavní úrovni, tak na úrovni podzákoných předpisů. Postupně se systém soudnictví vyvinul k předobrazu soudobého soudnictví.

³⁵ PRINC, Michal. Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938: (soudy, soudní osoby, dobové problémy). Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 24

³⁶ MALÝ, Karel a Ladislav SOUKUP. Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918. Praha: Karolinum, 2006. s. 428

³⁷ PRINC, Michal. Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938: (soudy, soudní osoby, dobové problémy). Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 26

1. Československé soudnictví v letech 1918 – 1939

1.1 Historické souvislosti

Počátek první světové války v roce 1914, znamenal propuknutí válečného konfliktu, který postupem času zasáhl celou Evropu a velkou část světa. Ve Velké válce bojovaly proti sobě na jedné straně Rakousko-Uhersko s Německem, po jehož boku stálo Turecko a Bulharsko a na straně druhé takzvané Dohodové mocnosti – Rusko, Francie, Anglie, Itálie a USA.³⁸

Jednotlivé bitvy a boje probíhaly do roku 1918, kdy Dohodové mocnosti zvítězily. Důsledkem vítězství Dohodových mocností a prohry Rakouska – Uherska s Německem, byl rozpad Rakousko-uherské monarchie a vznik nových států.

Idea samostatného československého státu provázela občany českých zemí v rámci *sporu o české dějiny* dlouhá desetiletí. Až konec první světové války vytvořil volné pole působnosti pro vznik samostatného československého státu. Samostatný československý stát (Československá republika) tedy vznikl 28. 10. 1918. Jeho základy byly postaveny na republikánství, sociálnímu radikalismu, anikatolicismu a odlukou od církve, čechoslovákismu a československém nacionalismu.³⁹

Soudnictví po vzniku Československé republiky v roce 1918 nepoznalo výraznějších změn. Recepčním zákonem č. 11/1918 Sb. byla převzata soustava Rakousko-uherského soudnictví. Recepčním zákonem vznikly jen některé nové soudy na základě tehdejší právní praxe.⁴⁰

Období započaté vznikem samostatného Československa 28. 10. 1918 a končící takzvanou Mnichovskou dohodou 30. 9. 1938 představuje takzvaná První republika. Základní princip, na němž státní zřízení funguje, je demokracie.⁴¹

³⁸ SCHELLE, Karel. Organizace československého státu v meziválečném období (1918-1938). Praha: Eurolex Bohemia, 2006. s. 9

³⁹ BALÍK, Stanislav. Politický systém českých zemí 1848-1989. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. s. 44 a 45

⁴⁰ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 258

⁴¹ BALÍK, Stanislav. Politický systém českých zemí 1848-1989. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. s. 46

1.2 Změny v soudnictví v letech 1918 – 1939

Jak již bylo výše uvedeno, v počátcích vzniku samostatného československého státu, soudnictví nepoznalo podstatných změn, jelikož na základě recepčního zákona č. 11/1918 Sb. byla převzata téměř kompletní soustava rakousko-uherského soudnictví. Vzniklo jen několik nových soudů, na základě tehdejší právní praxe a u některých soudů došlo ke změně jejich názvu.⁴²

Dne 13. listopadu 1918 byl vydán zákon č. 37/1918 Sb. který soužil jako prozatímní ústava. Soudnictví jako takové bylo pouze upraveno v §13 o vyhlášení rozsudků, kde bylo uvedeno, že „Rozsudky a nálezy soudů vyhláší se jménem republiky“⁴³

Podrobnější úprava soudnictví nastala, až díky přijetí definitivní ústavy – zákona číslo 121/1920 Sb. ze dne 29. února 1920. Tato ústava upravovala soudnictví ve své čtvrté hlavě v § 94 až § 105. V § 94 ústavy bylo uvedeno, že: *„Soudnictví vykonává se státními soudy, zákon stanoví jejich organisaci, příslušnost věcnou i místní, jakož i řízení před nimi. Nikdo nesmí býti odňat svému zákonnému soudci. Jen v řízení trestním mohou býti zavedeny soudy vyjimečné, a to pouze v případech zákonem předem stanovených a na dobu obmezenou.“* Tento článek tedy obsahoval zásadu zákonnosti, působnost věcnou i místní a dále zásadu, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci. Působnost věcná byla upravena následujícím § 95, který stanovil, že: *„Soudní moc v civilních právních věcech přísluší soudům civilním, a to buď řádným, nebo mimořádným a rozhodčím, soudní moc ve věcech trestních přísluší občanským soudům trestním, pokud není zvláštním zákonem přikázána trestním soudům vojenským, nebo pokud věci tyto nemají býti podle všeobecných předpisů projednávány v trestním řízení policejním nebo finančním.“* Dále § 95 upravoval příslušnost nejvyššího soudu pro celé území Československa a příslušnost s působností soudních porot. Následující § 96 stanovil, oddělení soudnictví jako takového od správy a dále upravoval případné spory o příslušnost mezi soudy a úřady správními.⁴⁴

⁴² SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 150

⁴³ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 285

⁴⁴ PRINC, Michal. Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938: (soudy, soudní osoby, dobové problémy). Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 30

Podstatná část hlavy čtvrté, ústavy z roku 1920, je věnována postu soudce. Ustanovení § 97 odkazuje na zákonné podmínky nutné k dosažení úřadu soudce. Následující § 98 uvádí: „ *Veškerí soudcové vykonávají svůj úřad neodvisle, jsouc vázáni jen zákonem. Přisahou služební soudcové příslibtež, že budou zachovávat zákony*“ Další ustanovení § 99 stanovuje doživotní ustanovení soudce a odkazuje taktéž na možné suspendování soudce na základě zvláštního zákona. § 100 stanoví, že soudce z povolání, nesmí zastávat jiné funkce placené, pokud zákon nestanoví výjimky.⁴⁵

Soudci jakožto státní úředníci měli výjimečné postavení v celkové organizaci státních institucí. Při rozhodování sporů nebyli podřízeni žádnému vyššímu subjektu a to ani služebně ani politicky. Rozhodovali podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Soudci byli v zaměstnaneckém poměru vůči ministerstvu spravedlnosti, avšak mu neodpovídali za své rozhodování v rámci její činnosti. Soudce však byl odpovědný, pokud se při svém rozhodování dopustil porušení zákona. Nedostatky práce soudce posuzoval disciplinární soud. Soudce tak mohl být přeložen na jiné místo, penzionován, nebo propuštěn.⁴⁶

Hlava čtvrtá, ústavy z roku 1920, kromě výše uvedených skutečností upravovala například senáty u sborových soudů I. a II. stolice, kde stanovila, že jsou po celý rok stálé. Dále upravovala v §101 vyhlášení rozsudků – jménem republiky a zásadu ústnosti a veřejnosti jednání před soudem. Následující část je věnována zásadě obžalovací v trestním řízení. § 103 upravoval udělování amnestií prezidentem republiky.⁴⁷

Ústava z roku 1920 platila na území tehdejšího Československa po celé období První republiky a byla velice dobře propracovaným právním dílem.

Další zákon, jenž měnil tehdejší soudnictví, byl zákon číslo 5 Sb. z 2. listopadu 1918 o nejvyšším soudě který zřizoval Nejvyšší soud v Praze. Následující rok byl Nejvyšší soud přenesen do Brna a to díky zákonu č. 216

⁴⁵ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 286

⁴⁶ ADAMOVIČ, Karolína. Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938. Praha: LexisNexis CZ, 2005. s. 107

⁴⁷ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 287

Sb. z 16. dubna 1919. Tento zákon dále upravoval jeho působnost a některé další otázky jako například jeho složení.⁴⁸

Rok 1920 přinesl nejen uzákonění ústavy, ale také spolu s tím spojený vznik ústavního soudu. Ústavní soud vznikl 9. března 1920 na základě zákona č. 162 Sb. o ústavním soudě. Spolu s výše uvedenou právní úpravou byl ustanoven v roce 1922 jednacím řád ústavního soudu č. 255/1922 Sb.

Dalším právním předpisem, který vznikl v roce 1920, byl zákon číslo 158 Sb. ze dne 9. března 1920 o správním soudnictví u úřadů okresních a župních. Tento zákon zejména stanovil, že správní soudnictví vykonávají u okresních úřadů okresní senáty a u župních úřadů župní senáty, dále upravoval složení a příslušnost okresních a župních senátů. De facto však tento zákon nebyl nikdy realizován.⁴⁹

Organizaci tehdejších soudů upravoval zákon číslo 201 Sb. ze dne 9. listopadu 1928 o úpravě některých organizačních otázek v oboru soudnictví, který upravoval například zjednodušení názvů soudů, vypuštěním slova „zemský“ z názvu vrchních a sborových soudů první stolice. Následující úprava uváděla názvy soudů: „okresní soud“, „krajský soud“, „vrchní soud“ a „nejvyšší soud“. Tento zákon též měnil nové tituly soudců, státních zástupců, koncepčních úředníků a pracovníků sekretariátu nejvyšších soudů.⁵⁰

Třicátá léta dvacátého století, přinesla v řadě evropských zemí rozmach fašismu, který vedl díky přijetí mnichovského diktátu k postupné fašizaci českého státu. Přijetí Mnichovského diktátu v roce 1938 vedlo k hospodářskému oslabení Československa a díky tomu se stát dostal do hluboké krize. Tato krize byla nejen ekonomická, ale i morální, vnitropolitická a ideová. To vše vedlo k vzniku Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského štátu.⁵¹

⁴⁸ PRINC, Michal. Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938: (soudy, soudní osoby, dobové problémy). Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 31

⁴⁹ Tamtéž. s. 32

⁵⁰ Tamtéž. s. 33

⁵¹ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 287 a s. 288

1.3 Soustava a organizace soudů v letech 1918 – 1939

Počátek sledovaného období nepřinesl výrazné změny tehdejšího soudnictví, co se týče do organizace soudnictví, jako takového. Recepčním zákonem číslo 11/1918 Sb. byla převzata téměř kompletní soustava Rakousko-uherského soudnictví.⁵²

V následujících letech však došlo k ustanovení hierarchie soudů, jakožto soudní soustavy tehdejší doby.

Soudy v období první republiky můžeme rozčlenit na několik skupin: Nejvyšší správní soud, Ústavní soud, Volební soud, řádné trestní a civilní soudy a další specializované soudy civilní a trestní.⁵³

Nejvyšší správní soud byl vytvořen v roce 1918, avšak v roce 1920 byl díky župnímu zákonu uzákoněn jiný systém správního soudnictví, díky němuž mělo být správní soudnictví decentralizováno. K této úpravě však nedošlo a zůstal v platnosti zákon z roku 1918.⁵⁴ Do působnosti Nejvyššího správního soudu patřila ochrana veřejných subjektivních práv, rozhodování o porušení politických práv zaručených ústavou a do třetice rozhodoval o nárocích proti státu a zemích. Dále Nejvyšší správní soud řešil kompetenční spory a jeho mandátový senát rozhodoval jako níže uvedený volební soud. Co se týká složení, tak Nejvyšší správní soud rozhodoval v senátech. V počátcích byly senáty složeny ze čtyř radů a předsedy, v pozdějším období, po sjednocení judikatury, rozhodovaly senáty jako dvanáctičlenné, či byly zřízeny zvláštní početnější senáty ve specifických záležitostech.⁵⁵

Ústavní soud byl zřízen zákonem 162/1920 Sb. o ústavním soudě. Soud rozhodoval o tom, zda zákony neodporují ústavnímu řádu. Ústavní soud byl složen ze sedmi soudců, dva z nich byli členy Nejvyššího soudu, dva z nich

⁵² SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 150

⁵³ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 288 až 306

⁵⁴ Tamtéž. s. 288

⁵⁵ SCHELLE, Karel. Organizace československého státu v meziválečném období (1918-1938). Praha: Eurolex Bohemia, 2006. s. 417 a 418

Nejvyššího soudu správního a tři jmenoval prezident republiky. Funkční období ústavního soudu bylo desetileté.⁵⁶

Volební soud byl zřízen zákonem číslo 125/1920 Sb. ze dne 29. února 1920. Do jeho kompetence spadalo ověřování volebních výsledků a voleb jako takových. Volební soud byl připojen k instituci Nejvyššího správního soudu. Obsazení volebního soudu bylo takové, že v čele stál prezident Nejvyššího správního soudu a jeho členy bylo dvanáct přisedících. Volební soud tedy rozhodoval o stížnostech do výsledků reklamačního řízení provedeného podle zákona o stálých seznamech voličských ze dne 19. prosince 1919, dále volební soud zkoumal a ověřoval volby členů Národního shromáždění a župních zastupitelstev, či rozhodoval o stížnostech do voleb do Národního shromáždění, župních zastupitelstev, župních výborů a komisí. Konečně volební soud rozhodoval v případech § 13 zákona o Volebním soudu o ztrátě mandátu a rozhodoval podle zákona číslo 144 Sb. ze dne 18. června 1924 o tom, zdali u určitého člena Národního shromáždění nastal případ neslučitelnosti funkcí.⁵⁷

Základem soudnictví v období první republiky byly řádné trestní a civilní soudy. Jejich struktura byla čtyřstupňová. Jako orgán nejvyšší soudní instance pro věci civilní i trestní byl zřízen od roku 1918 Nejvyšší soud. Tento soud sídlil v Praze a od roku 1919, bylo jeho sídlo přesunuto do Brna. Nejvyšší soud byl složen z prvního a druhého prezidenta, sedmi senátních prezidentů a čtyřiceti radů, převážně jmenovaných prezidentem republiky. Postupem času byl počet členů navýšen o osm radů a 2 senátní prezidenty. Nižší stupně organizačních složek soudů. Nižší stupně prvorepublikové soudní soustavy byly do roku 1928 odlišné a to v českých zemích a na Slovensku. Tyto odlišnosti vznikly díky odlišné struktuře soudnictví v Předlitavsku a Uhrách. Až díky přijetí zákona číslo 201/1928 Sb. došlo k sjednocení úpravy organizačních otázek soudnictví. Od účinnosti tohoto zákona byly sborovými soudy II. instance soudy vrchní. Tyto soudy působily místo dřívějších vrchních soudů zemských. Soudy I. instance byly soudy krajské. Krajské soudy byly soudy sborovými, kde soudci zasedali v senátech a soudili jako kolegium několika soudců. Krajské soudy byly soudy specializovanými. Jejich specializace spočívala v zaměření se na určité právní

⁵⁶ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 289 a 290

⁵⁷ Tamtéž. s. 291

odvětví, jako například obchodní či exekuční soudy. Soudy nejnižší instance byly soudy okresní. Na okresních soudech působil a rozhodoval samosoudce.⁵⁸

Samostatnou kapitolou prvorepublikového soudnictví jsou specializované civilní a trestní soudy. Za specializované civilní soudy můžeme například jmenovat soudy lichevní soudy cenové a soudy pracovní. Za specializované soudy trestní můžeme například jmenovat státní soud, soudy pro mládež a soudy kmetské.

Soudy lichevní byly zřízeny zákonem ze dne 17. října 1919, číslo 567/1919 Sb. o lidových soudech pro trestání válečné lichvy. Lichevní soudy byly zřízeny při každém okresním soudu a sborovém soudu první instance. Lichevní soud se skládal z předsedy a přísedících. Přísedících bylo pro každé oddělení 24 a byli složeni z šesti zemědělců, šesti dělníků, šesti obchodníků a živnostníků a šesti osob s pevným platem. Lichevní soud rozhodoval o správních přestupcích, soudních přestupcích, o zločinech a přečinech. Lichevní soudy byly zrušeny zákonem číslo 80/1924 Sb..⁵⁹

Soudy cenové byly zřízeny zákonem ze dne 28. května 1919 číslo 299/1919 Sb. jímž se zřizují soudy cenové. Soudy cenové byly zřízeny při každém okresním soudu. Cenový soud se skládal z předsedy a přísedících. Přísedících bylo dvanáct a byli složeni z tří obchodníků a živnostníků, tří zemědělců, tří dělníků a tří osob s pevným platem. Cenový soud rozhodoval spory o zaplacení náhrady za to, že někdo za války až do 28. října 1918 zaplatil hotově nebo směnou za předměty potřeby příliš vysokou cenu, a to do výše vymáhané náhrady nepřevyšující 10000 korun.⁶⁰

Soudy pracovní byly zřízeny zákonem číslo 131/1931 Sb. a vládním nařízením číslo 180/1931 Sb.. De facto nahradily tehdejší soudy živnostenské. Soudy pracovní byly zřízeny při okresních soudech v místech, kde to vyžadovaly hospodářské a sociální poměry. Pracovní soud se skládal z předsedy, náměstků a přísedících. Jejich počet závisel na složitosti případů a nebyl přesně stanoven. Soud pracovní rozhodoval spory vzniklé z pracovního, služebního či učebního

⁵⁸ SCHELLE, Karel. Organizace československého státu v meziválečném období (1918-1938). Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 434

⁵⁹ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 293

⁶⁰ Tamtéž, s. 295

poměru založeného soukromoprávní smlouvou mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem, jakožto i mezi zaměstnanci téhož zaměstnavatele.⁶¹

Jak bylo výše uvedeno, v tehdejší soudní správě existovaly specializované soudy civilní a trestní. Mezi specializované soudy trestní patřily například jmenovat státní soud, soudy pro mládež a soudy kmetské.

Státní soud byl zřízen na základě zákona ze dne 19. března 1923 číslo 51/1923 Sb. o státním soudě. Jeho působnost byla pro celé území Československé republiky. Státní soud se skládal z předsedy, jeho náměstka, potřebného počtu soudců z povolání a potřebného počtu přísedících. Státní soud rozhodoval nejtěžší trestné činy uskutečněné v souvislosti se zákonem číslo 50/1923 Sb. na ochranu republiky. Tyto trestné činy byly například: zločinné úklady o republiku, ohrožení bezpečnosti republiky, úmyslné vydání republiky nebezpečí války, nebo nepřátelského aktu cizí moci, nebo ozbrojeného napadení, nebo zvýšení tohoto nebezpečí, prorady, zrady státního tajemství, útoku na život ústavních činitelů a podobně. Státní soud ve své činnosti fungoval do roku 1936, kdy byla jeho pravomoc svěřena soudům vrchním.⁶²

Soudy pro mládež a trestní soudnictví mládeže jako takové bylo upraveno zákonem číslo 48/1931 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží. Zákon o trestním soudnictví nad mládeží byl rozčleněn do tří hlav obsahující 72 paragrafů. Zákon rozlišoval dvě kategorie osob a to nedospělé a mladistvé. Nedospělé osoby byly dle zákona osoby, které v době spáchání trestného činu nedovršily čtrnáctého věku. Tyto nedospělé osoby nebyly za trestný čin trestně odpovědné. Druhou kategorií osob, jež zákon o trestním soudnictví nad mládeží rozlišoval, byly osoby mladistvé. Za mladistvé osoby, zákon považoval osoby, které v době spáchání trestného činu dovršily čtrnáctý rok věku, ale však nedovršily osmnáctý rok svého života. Zákon dále stanovuje, jednotlivé sankce za porušení zákona jak nedospělými osobami tak mladistvými. Soudy pro mládež byly při okresním soudu.⁶³

⁶¹ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 298 a s. 299

⁶² Tamtéž. s. 301 a 303

⁶³ Tamtéž. s. 303 a 304

Soudy kmetské vznikly na základě zákona číslo 124/1924 Sb.. Soudy řešily trestné činy tiskové, pokud byli obsahem periodického tisku. Mezi trestné činy tiskové patřily například zločin utrhání na cti, přečin proti bezpečnosti cti, zločin nebo přečin křivého obvinění. Příslušné soudy k řešení sporů byly soudy krajské. Rozhodovaly v pětičlenných senátech složených ze tří soudců a dvou kmetů. Za kmety byli považováni přisedící z lidu. Požadavky na kmety byly splnění podmínky dosažení věku 45 let a minimální dvouletého žití v obci, která byla příslušná kmetskému soudu.⁶⁴

Specifické soudy na území Československa tvořily rozhodčí soudy s mezinárodním přesahem. Jednalo se o mezinárodní komise, které řešily závazky vzniklé rozpadem monarchie a následným vznikem nástupnických států. Pro území První republiky vznikly rozhodčí soudy: Soud rozhodčí československo-rakouský pro závazky ve starých korunách, soud rozhodčí smíšený československo-maďarský, soud rozhodčí smíšený československo-německý.⁶⁵

Další rozhodčí soudy (komise) vznikaly postupně na území prvorepublikového státu. Byli to především soud rozhodčí pro pozemkovou reformu, soud rozhodčí Státního obilního ústavu, soud rozhodčí pro úpravu služebního poměru v kovoprůmyslu či soudy rozhodčí pro pracovní spory z domácí práce a další. Tyto soudy řešily především vnitrostátní problémy a sloužily jako alternativní možnost řešení sporů jednotlivých právních odvětví.⁶⁶

⁶⁴ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 306

⁶⁵ Tamtéž. s. 307

⁶⁶ Tamtéž. s. 317

1.4 Nejdůležitější data a události v letech 1918 – 1939⁶⁷

Červenec 1915 – T. G. Masaryk zahájil zahraniční politickou akce

Únor 1916 – český zahraniční komitét v Paříži byl přeměněn na Československou Národní radu

Listopad 1916 – bylo oznámeno vytvoření jednotného Českého svazu českých poslanců na říšské radě a Národního výboru jako nadstranické politické autority

6. leden 1918 – byla přijata Tříkrálová deklarace na shromáždění českých říšských a zemských poslanců – zdůraznila požadavek sebeurčení národů, požadovala spojení českých zemí se Slovenskem

30. května 1918 – byla podepsána Pittsburská dohoda, schvalující spojení Čechů a Slováků ve společném státě s vlastní slovenskou administrativou a sněmem

13. července 1918 – nastala reorganizace Národního výboru československého, vrcholného orgánu domácí politiky

14. října 1918 – byla ustanovena prozatímní československá vláda

18. října 1918 – byla přijata Washingtonská deklarace prozatímní československé vlády – prohlášení nezávislosti československého národa

28. října 1918 – vznik Československé republiky

30. října 1918 – byla přijata Martinská deklarace představitelů slovenského politického života o společném státním životě Čechů a Slováků

13. listopadu 1918 – Prozatímní ústava byla přijata Národním výborem

14. listopadu 1918 – proběhla první schůze Národního shromáždění, kde T. G. Masaryk byl zvolen prezidentem, a byla ustanovena vláda Karla Kramáře

leden 1919 – vznikl konflikt s Polskem o Těšínsko

16. června 1919 – Vyhlášení Slovenské republiky

29. února 1920 – byla schválena ústava, takzvaná únorová ústava

⁶⁷ BALÍK, Stanislav. Politický systém českých zemí 1848-1989. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. s. 47 a 48

18. dubna 1920 – byly první parlamentní volby

27. května 1920 – T. G. Masaryk byl podruhé zvolen prezidentem

léto 1920 – vznik Pětky – uskupení zástupců politických stran

září 1920 – byla jmenovaná první úřednická vláda J. Černého

prosinec 1920 – takzvaný boj o Lidový dům a následná generální stávka jako vyvrcholení snahy levého křídla sociální demokracie o vyvolání revoluční situace

5. ledna 1923 – byl proveden atentát na ministra financí Aloise Rašína

červenec 1925 – vznikl konflikt ČSR s Vatikánem v souvislosti se státními oslavami výročí upálení Mistra Jana Husa

15. listopadu 1925 – proběhly druhé parlamentní volby

12. října 1926 – byla jmenována vláda A. Švehly

14. července 1927 – byl uzákoněn zákon o organizaci politické správy, který likvidoval župní zřízení a obnovil zemské členění

17. prosince 1927 – byl podepsán modus vi vendi mezi ČSR a Vatikánem

27. září 1929 – proběhly třetí parlamentní volby

březen – duben 1932 – mostecká stávka – vrchol stávkového hnutí v souvislosti s hospodářskou krizí

21. a 22. ledna 1933 – nezdařený pokus o obsazení moravských kasáren v Židenicích skupinou moravských fašistů

9. června 1933 – byl uzákoněn zákon o mimořádné moci nařizovací

25. října 1933 – byl uzákoněn zákon o zastavování činností a o rozpouštění politických stran

19. května 1935 – proběhly čtvrté parlamentní volby

14. prosince 1935 – abdikoval T. G. Masaryk z postu prezidenta ČSR

18. prosince 1935 – E. Beneš byl zvolen druhým československým prezidentem

24. dubna 1938 – K. Henlein na sjezdu SdP v Karlových Varech vyhlásil autonomistické požadavky vůči ČSR
13. května 1938 – vláda schválila rámcový návrh národnostního statutu
21. května 1938 – částečná mobilizace vojsk ČSR armády
5. září 1938 – vláda vyslovila souhlas s takzvaným čtvrtým plánem na řešení sudetoněmecké otázky
22. září 1938 – po odstoupení vlády M. Hodžy byl jmenován kabinet J. Syrového
23. září 1938 – byla vyhlášena všeobecná mobilizace vojsk armády ČSR
30. září 1938 – vláda přijala Mnichovskou dohodu

2. Československé soudnictví v letech 1939 – 1945

2.1 Soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava

Protektorát Čechy a Morava vznikl na základě jednostranného výnosu o jeho zřízení dne 15. března 1939, jako součást třetí říše. Za konec tohoto období můžeme považovat osvobození českých zemí na začátku května 1945. Protektorát ze své podstaty měl chránit své obyvatele, avšak opak byl pravdou. Jednalo se o okupační zřízení, v němž se Čechy a Morava dostaly pod přímý vliv hitlerovského Německa. Charakteristickým rysem tehdejší doby byla totalitarizace života české společnosti. Toto období odpovídá v podstatě všem rysům totalitarismu: vševysvětlující ideologie třetí říše, cenzura, úplná kontrola státu nad ekonomikou, zavedení říšskoněmeckého soudnictví, částečné omezení soukromého vlastnictví, monopol státu na kontrolu, výrobu a využití prostředků ozbrojené moci, fyzický a psychický teror tehdejšího obyvatelstva a dalším totalitním rysům.⁶⁸

Protektorát Čechy a Morava měl být podle článku 3 Hitlerova výnosu z 16. března 1939 svézákonný a samosprávný. Zároveň však bylo stanoveno, že Hitlerovské Německo vykonává na území Protektorátu svá výsostná práva, svými vlastními orgány, jakožto úředníky ve shodě s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami Hitlerovského Německa. Nad německými orgány na území Protektorátu vykonával vrchní moc jmenovaný říšský protektor.⁶⁹

Samotné soudnictví Protektorátu Čechy a Morava bylo ovlivněno nařízením ze dne 14. dubna 1939 s platností od 16. dubna 1939 o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava.⁷⁰ To začlenilo říšskoněmecké soudnictví do tehdejší státní správy a autonomní soudnictví, které vycházelo z předválečné situace, fungovalo paralelně a v souladu se soudnictvím říšskoněmeckým.

Na území Protektorátu Čechy a Morava vzniklo od roku 1939 do roku 1941 dvanáct německých soudů, roku 1941 pak přibyly další dva soudy s věcnou kompetencí našich soudů okresních, avšak s působností soudů krajských.

⁶⁸ BALÍK, Stanislav. Politický systém českých zemí 1848-1989. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. s. 98

⁶⁹ MARŠÁLEK, Pavel. Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945. Praha: Karolinum, 2002. s. 89

⁷⁰ MORAVČÍK, Ctibor. Organizace soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 3

Následně byly zřízeny dva německé zemské soudy s věcnou působností našich soudů rajských, avšak s územní působností soudů vrchního. Dále byl zřízen vrchní zemský soud (německý) s věcnou působností našich vrchních soudů, avšak s územní působností pro celý Protektorát Čechy a Morava.⁷¹

Ve vlastní organizaci tehdejšího soudnictví, nedošlo na území Protektorátu Čechy a Morava k výraznějším změnám. Pouze rozhodování Ústavního soudu bylo ukončeno. Výše uvedená trojstupňová soustava říšskoněmeckých řádných soudů byla budována od dubna 1939. Pod jurisdikci říšskoněmeckých soudů spadali jak němečtí státní příslušníci, tak i ostatní obyvatelstvo. V pozdějších letech byla soustava říšskoněmeckého soudnictví doplněna o soudy branné moci, zvláštní soudy, soud SS a policie pro Čechy a Moravu. Na Protektorát Čechy a Morava se také vztahovala působnost lidového soudního dvora v Berlíně.⁷²

Zvláštní soudy byly zřízeny u vrchních zemských soudů. Bylo jich pět. Úkolem těchto soudů bylo zejména stíhat činnost namířenou proti okupační moci, jejímu vojenskému zařízení, politickým organizacím a členům těchto organizací. Samotné řízení před těmito zvláštními soudy, bylo řízení zkrácené. Nekonalo se předběžné vyšetřování a rozsudek musel být vykonán okamžitě.

Velice důležitou roli v protektorátním soudnictví sehrálo Heydrichovo nařízení ze dne 27. září 1941 o civilním výjimečném stavu. Toto nařízení se stalo základní právní normou. Ve svém obsahu zakotvovalo princip stanného práva. Podle tohoto nařízení byly souzeny činy proti veřejnému pořádku a bezpečnosti, činy hospodářské a ohrožující, dále například nedovolené přechovávání zbraní, munice a traskavin. Na základě Heydrichova nařízení byly ustanoveny stanné soudy. Jejich členy dosazoval říšský protektor. Počet členů senátu byl libovolný, soudce mohl být de facto každý. Průběh soudního řízení, nebyl nikterak předepsán. Samotné soudní řízení bylo tajné. Obžalovaný nemohl mít obhájce a nebyla možnost žádného opravného prostředku. Rozsudek byl konečný a musel být ihned vykonán. Jediným trestem byl trest smrti.⁷³

⁷¹ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 334 a 335

⁷² BALÍK, Stanislav. Politický systém českých zemí 1848-1989. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. s. 105

⁷³ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 335

2.2 Autonomní a říšské soudy

Jak již bylo výše uvedeno, soudnictví na území Protektorátu Čechy a Morava se dělilo na autonomní soudnictví vycházející z původního stavu před okupací Československa a říšské soudy, které působily na území Protektorátu Čechy a Morava díky nařízení ze dne 14. dubna 1939.

Autonomní soudnictví zůstalo de facto beze změny. Jednou ze změn bylo ukončení rozhodování ústavního soudu.⁷⁴

Říšskoněmecké soudnictví na území Protektorátu Čechy a Morava upravovalo nařízení ze dne 14. dubna 1939. Nejnižším článkem tehdejší soudní soustavy byly německé úřední soudy. Jejich obvod se v zásadě kryl s obvodem bývalých československých krajských soudů. Druhým stupněm byly německé zemské soudy, jejichž sídlo bylo v Praze pro oblast Čech a v Brně pro oblast Moravy. Nejvyšší soudní instanci v Protektorátu Čechy a Morava vykonával německý vrchní soud zemský v Praze. Vedle výše uvedených soudů na území Protektorátu Čech a Moravy vykonával soudní pravomoc také Říšský soud v Lipsku a Lidový soudní dvůr v Berlíně.⁷⁵

Vlastní agenda německých úředních soudů, jakožto soudů nejnižší instance, byla rozložena do tří oddělení. První oddělení se zabývalo správní činností, řešením kompetenčních sporů či dožádáním. Druhé oddělení německých úředních soudů rozhodovalo v trestních, exekučních a konkurzních věcech. Třetí oddělení řešilo nesporné, pozůstalostní či poručnické záležitosti.⁷⁶

Německé zemské soudy fungovaly jako soudy vyšetřovací a soudy trestní komory. V jejich kompetenci bylo přípravné vyšetřování, zahájené na návrh státního zástupce v trestních věcech náležících jinak před Lidový soud v Berlíně, popřípadě před Německý vrchní zemský soud v Praze. Trestní komory německých zemských soudů byly tři a to, první trestní komora složená ze tří soudců z povolání, druhá trestní komora, takzvaná malá, složená z jednoho soudce

⁷⁴ BALÍK, Stanislav. Politický systém českých zemí 1848-1989. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. s. 105

⁷⁵ MORAVČÍK, Ctibor. Organizace soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 3

⁷⁶ Tamtéž. s. 7

a dvou kmetů a třetí trestní komora, takzvaná velká, složená ze tří soudců z povolání.⁷⁷

Specifickou kategorií tehdejšího říšského soudnictví tvořily takzvané Zvláštní soudy. Zvláštní soudy vznikly na základě nařízení „o zvláštních soudech v Čechách a na Moravě“ vrchního velitele německé branné moci von Brauschitsche ze dne 15. března 1939. Podle tohoto nařízení mohli velitelé armádních skupin zřizovat zvláštní soudy. Specifičnost řízení podle nařízení o zvláštních soudech spočívalo v tom, že předseda soudu sám rozhodoval o vyšetřovací vazbě a jiných úkonech, dále se nekonalo ústní jednání o zatykači, či se nekonalo předběžné soudní vyšetřování. Proti rozhodnutí zvláštního soudu, nebylo možné podat žádný opravný prostředek. Členy zvláštního soudu jmenoval říšský ministr ze soudců z povolání. Zvláštní soudy působící na území Protektorátu Čechy a Morava fungovaly do 16. dubna 1939. Zvláštní soudnictví jako takové na území Protektorátu nezaniklo. Jeho příslušnost byla přenesena na trestní komoru německého zemského soudu.⁷⁸

Německý vrchní soud vykonával na území Protektorátu Čechy a Morava funkci nejvyššího soudního orgánu. Věcná působnost odpovídala československým vrchním soudům. Územní působnost se vztahovala na celé území Protektorátu Čechy a Morava. Německé vrchní soudy zemské sloužily jako první a poslední instance k rozhodování v trestních věcech přípravy k velezradě a o zeměrádných přečinech. Dále sloužily jako instance opravná k revizi rozsudků úředních soudů, jež nebylo možné napadnout odvoláním u zemských soudů a k projednání stížností proti rozhodnutím trestních soudů, pokud k tomu nebyly příslušny trestní komory zemských soudů nebo Říšský soud v Lipsku. Vrchní zemský soud německý dále jmenoval soudce příslušných podřízených soudů nižší instance a prováděl výklad norem přenesených z fašistického řádu.⁷⁹

Říšský soud v Lipsku byl nejvyšší soudní instancí v Německu. Pod jeho územní působnost spadal i Protektorát Čechy a Morava. Členy Říšského soudu v Lipsku byli: prezident, senátní prezidenti a soudní radové. Od roku 1937, byli členové Říšského soudu jmenováni říšským vůdcem a kancléřem na návrh říšské

⁷⁷ MORAVČÍK, Ctibor. Organizace soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 11 až 13

⁷⁸ Tamtéž. s. 13 a 14

⁷⁹ Tamtéž. s. 24

rady. Říšský soud v Lipsku rozhodoval v pětičlenných senátech o mimořádném opravném prostředku (návrhu na obnovu řízení) jimž byl napaden rozsudek prvoinstančních soudů pro porušení zákona, pokud k tomu nebyly delegovány vrchní zemské soudy německé. V devítičlenných velkých senátech Říšský soud v Lipsku projednával případy, ve kterých se chtěl trestní senát odchýlit od jejich právní kvalifikace stanovené jiným trestním senátem. Dále Říšský soud ve spojených senátech řešil otázky překvalifikování rozhodnutí civilního senátu, velkého senátu, nebo spojených velkých senátů.⁸⁰

Lidový soudní dvůr v Berlíně byl založen na základě zákona z 24. dubna 1934. Do jeho působnosti spadalo rozhodování jako první a poslední instance o pokusech a dokonaných trestných činech velezrady, útoků na vůdce a říšského kancléře a o zločinech ve smyslu nařízení říšského prezidenta na ochranu lidu a státu. Lidový soudní dvůr rozhodoval v pětičlenných senátech. Jednotlivé členy senátů jmenoval říšský vůdce spolu s říšským kancléřem na období pěti let. Součástí systému německého řádného soudnictví se lidový soud stal na základě zákona z 18. dubna 1936 o Lidovém soudním dvoru.⁸¹

Na území Protektorátu Čechy a Morava vznikly během období jeho trvání německé mimořádné soudy. Mezi tyto mimořádné soudy můžeme zařadit německé válečné soudy a Stanné soudy válečné a civilní.

Německé válečné soudy na území Protektorátu Čechy a Morava upravovalo společné nařízení říšských ministrů vnitra a vrchního velitele německé branné moci ze dne 8. května 1939 „o výkonu vojenského soudnictví na území Protektorátu Čechy a Morava“. Do té doby platila všeobecná trestní pravomoc vojenského soudnictví na území Čech a Moravy, která byla upravena vojenským trestním řádem z 1. prosince 1898 ve znění říšské vyhlášky ze dne 29. září 1936. Trestní řád zavedl trojinstanční systém válečných soudů, a to Válečné soudy, Vrchní válečné soudy a Říšský válečný soud. Nařízení ze dne 8. května 1939 stanovilo, že se zpětnou platností od 16. dubna 1939 patřili před Válečný soud obyvatelé Protektorátu Čechy a Morava nemající německou státní příslušnost, pokud spáchali trestná činy označené jako zemězrada. Mezi tyto trestné činy patřilo například porušení válečných dodávkových smluv či jednání proti zákazu a

⁸⁰ MORAVČÍK, Ctibor. Organizace soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 26

⁸¹ Tamtéž. s. 26 a 27

příkazu. Odvolacím soudem proti rozsudkům válečných soudů byly Vrchní válečné soudy. Říšský válečný soud rozhodoval v Protektorátu Čechy a Morava o nejzávažnějších trestných činech obyvatel Protektorátu německé státní příslušnosti.⁸²

Dalšími mimořádnými soudy byly na území Protektorátu Čechy a Morava Stanné soudy válečné a civilní. Počátek stanného soudnictví můžeme nalézt v dvacátých letech v Německu. Tehdejší stanné soudy rozhodovaly jen o deliktech „Povstání“ a rušení míru v zemi. Stanné soudy byly sestavovány na příkaz vojenského velitele. Soudu předsedal důstojník vojenské jednotky a přísedící, jež byly bezúhonné osoby starší dvaceti let. Obžalovaný před stanným soudem měl právo na obhájce. Řízení před soudem muselo být vyřešeno do 24 hodin. Odsuzující rozsudek byl trest smrti zastřelením. Opravné prostředky v řízení nebyly. Dne 17. srpna 1938 byl nacistickým Německem přijat válečný trestní řád a prováděcí nařízení k němu, jehož součástí bylo ustanovení o stanných soudech zřizovaných při vojenských polních soudech a používaných proti partyzánskému hnutí.⁸³

Na území Protektorát Čechy a Morava bylo stanné právo vyhlášeno dvakrát. Poprvé tak nastalo díky vzrůstajícímu odporu obyvatel Protektorátu Čechy a Morava proti útlaku ze strany nacistického Německa dne 27. září 1941, kdy říšský protektor Reinhard Heydrich vydal nařízení o vyhlášení výjimečného stavu civilního. Následkem toho bylo anulování dosavadních právních norem a nastolení stanného práva. Stannému právu podléhaly všechny činy, jimiž byl narušován veřejný pořádek, bezpečnost, ekonomika, nedovolené držení střelných zbraní, shromažďování atp. Následující den 28. září 1941 Reinhard Heydrich nařídil o vyhlášení výjimečného stavu civilního v obvodu vrchních zemských radů. Téhož dne Reinhard Heydrich jmenoval stanné soudy složené výhradně z příslušníků bezpečnostní policie. Stanné soudy mohli vydávat jen tři rozhodnutí a to odsoudit k trestu smrti, předat gestapu k dalšímu opatření či vydat osvobozující verdikt. Tresty smrti se vykonávaly ihned, nejčastěji zastřelením. Trest předání gestapu k dalšímu opatření ve skutečnosti znamenal odsun odsouzených do koncentračního tábora v Mauthausenu v Rakousku, kde

⁸² MORAVČÍK, Ctibor. Organizace soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 32 až 35

⁸³ Tamtéž. s. 36 a 37

odsouzení byli postupně likvidováni. Zrušení prvního civilního výjimečného stavu nastalo díky výnosu říšského protektora ze dne 29. listopadu.⁸⁴

Druhé stanné právo bylo nastoleno na území Protektorátu Čechy a Morava po atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha dne 27. května 1942. Toho dne vydal K. H. Frank nařízení o vyhlášení výjimečného stavu a tím bylo zavedeno stanné právo na celé území Protektorátu Čechy a Moravy. Následující den bylo vydáno další nařízení, které stanovilo, že všechny osoby starší patnáct let mají povinnost se přihlásit u policie do 29. května 1942 s dodatkem, kdo tak neučiní, či přechová u sebe osobu nepřihlášenou, bude potrestán trestem smrti. Dne 13. června 1942 vydal K. H. Frank nařízení stanovující povinnost oznámit do 18. června 1942 informace, které by mohly pomoci objasnění atentátu na Reinharda Heydricha. Za neoznámení byl trest smrti zastřelením nositele takové informace i jeho rodiny. Největším masakrem, který souvisel se stanným právem na území Protektorátu Čechy a Morava byla odvěta za atentát na Reinharda Heydricha a to vypálení obcí Lidic a Ležáků a s tím spojené popravy a odsuny obyvatel do koncentračních táborů. Činnost stanných soudů postrádala jakékoli známky právního opodstatnění. Obvinění nemohli mít u procesu obhájce, byli odsuzováni bez jejich výslechu a to dokonce i v jejich samotné nepřítomnosti. Odvolání nebylo možné a celý soudní proces měl být hotov do 24 hodin. Rozsudek byl jediný a to trest smrti. V podstatě tedy stačilo, aby německá bezpečnostní služba, tajná policie či kriminální policie oznámila rozsudek a ten byl platný. Zrušení druhého výjimečného stavu na území Protektorátu Čechy a Morava nastalo 3. července 1942.⁸⁵

⁸⁴ MORAVČÍK, Ctibor. Organizace soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 39 až 41

⁸⁵ Tamtéž. s. 41 a 42

2.3. Nejdůležitější data a události v letech 1939 – 1945⁸⁶

29. září 1938 – Mnichovská dohoda o odstoupení pohraničního území českých zemí Německu
1. října 1938 – byl vydán souhlas československé vlády s odstoupením Těšínska Polsku
5. října 1938 – abdikoval prezident Edvard Beneš
7. října 1938 – byla ustavena první slovenská autonomní vláda
2. listopadu 1938 – proběhla Vídeňská arbitráž o maďarsko-československé hranici
8. listopadu 1938 – vznikla Slovenská ľudová strana
18. listopadu 1938 – byla ustavena Strana národní jednoty
19. listopadu 1938 – byl přijat zákon o autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi
30. listopadu 1938 – proběhla volba prezidenta republiky, byl zvolen Emil Hácha
1. prosince 1938 – byla jmenována vláda Rudolfa Berana
11. prosince 1938 – proběhl ustavující sjezd Národní strany práce
15. prosince 1938 – byl schválen zmocňovací zákon
18. prosince 1938 – proběhly první volby do Slovenského sněmu
- jaro 1939 – započala krize ve vztahu Prahy se slovenskou politickou reprezentací
13. března 1939 – proběhlo jednání J. Tisa a F. Ďurčanského v Berlíně
14. března 1939 – byl vytvořen Slovenský stát na základě odhlasování slovenského sněmu
15. března 1939 – proběhla okupace českých zemí nacistickým Německem
16. března 1939 – byl vydán výnos o Protektorátu Čechy a Morava a jmenována první protektorátní vláda Rudolfa Berana

⁸⁶ BALÍK, Stanislav. Politický systém českých zemí 1848-1989. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. s. 100 a 101

21. července 1939 – byla schválena Ústava Slovenské republiky

říjen a listopad 1939 – proběhly demonstrace v Praze proti nacistické okupaci, byly uzavřeny české vysoké školy

počátek roku 1940 – hlavní organizace domácího odboje vytvořili organizaci ÚVOD – Ústřední vedení odboje domácího

září 1941 – byl ustanoven Národně revoluční výboru Československa jako vrcholný odbojový orgán, vzápětí byl zlikvidován

27. září 1941 – R. Heydrich byl jmenován zastupujícím říšským protektorem, následující den bylo vyhlášeno stanné právo na území Protektorátu Čechy a Morava

16. října 1941 – byl proveden první transport židovských obyvatel z města Prahy

27. května 1942 – proběhl atentát na R. Heydricha

červen 1942 – jako odvěta za atentát na R. Heydricha proběhlo vyhlazení obcí Lidic a Ležáků

3. července 1942 – proběhla přísaha věrnosti a národní pospolitosti a Říši

prosinec 1942 – vznikla Slovenská národní rada

29. srpna 1944 – začalo Slovenské národní povstání

17. září 1944 – proběhl sjednocovací sjezd Komunistické strany Slovenska a sociálně demokratické strany na Slovensku

26. listopadu 1944 – proběhl první sjezd národních výborů Zakarpatské Ukrajiny a volba Národní rady Zakarpatské Ukrajiny

4. dubna 1945 – byla jmenována první vláda Národní fronty v čele s Z. Fierlingerem

5. dubna 1945 – byl vládou schválen Košický program národní a demokratické revoluce

29. - 30. dubna 1945 proběhla ustavující schůze České národní rady

3. Československé soudnictví v letech 1945 - 1968

3.1 Soudnictví v období poválečného Československa 1945 – 1948

Končící druhá světová válka přinášela postupně mír do zpustošené Evropy. Území Protektorátu Čechy a Morava bylo postupně osvobozováno vojsky Rudé armády a později i spojeneckými vojsky armády americké. Dne 5. dubna 1945 byl v Košicích, na území Slovenského štátu vyhlášen první poválečný vládní program. Tento program určoval zásady budoucí politiky na území předválečného Československa, po porážce hitlerovského Německa. Druhá světová válka pro Československo skončila 8. května 1945, Praha byla definitivně osvobozena 9. května 1945. Místní boje však pokračovaly ještě v následujících měsících po celém území Československa. Na území tehdejšího Československa tvořil soustavu nejvyšších státních orgánů prezident spolu s vládou až do sejití se řádného zastupitelského orgánu dne 28. října 1945, kterým bylo Prozatímní národní shromáždění. Prozatímní národní shromáždění připravovalo volby do Ústavodárného shromáždění v roce 1946. Tyto volby vyhrála Komunistická strana Československa a na základě výsledků voleb byla vytvořena vláda v čele s Klementem Gottwaldem, která vyhlásila takzvaný budovatelský program. Dne 25. února 1948 byl Klementem Gottwaldem předložen návrh prezidentu republiky, na sestavení nové vlády, v níž by komunistická strana měla monopol moci. Ještě téhož dne prezident republiky Edvard Beneš návrh Klementa Gottwalda přijal.⁸⁷

Soudnictví tehdejší doby proházel mnoha změnami. Ještě před koncem druhé světové války prezident Edvard Beneš vydal v Londýně dekret prezidenta republiky číslo 11/1944 úředního věstníku čs. o obnovení právního pořádku. Tímto dekretem byly zrušeny veškeré právní předpisy vydané po mnichovském diktátu a byla zajištěna právní následnost s prvorepublikovým soudnictvím. Zároveň díky nařízení číslo 1/1944 Sb Slovenské národní rady bylo stanoveno, že všechny zákony a nařízení zůstávají v platnosti, pokud neodporují duchu republikanismu a demokratismu.⁸⁸

⁸⁷ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 338

⁸⁸ SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 156

Současně s dekretem prezidenta republiky číslo 11/1944, byl vydán dekret prezidenta republiky číslo 79/1945 Sb. o zatímní úpravě soudnictví v České a Moravskoslezské zemi. Tímto dekretem bylo zlikvidováno německé soudnictví v občanskoprávních i trestněprávních záležitostech. Dekret o zatímní úpravě soudnictví v České a Moravskoslezské zemi dále upravoval územní organizaci řádných soudů a úřadů veřejné žaloby a to tak, že územní organizace měla odpovídat stavu před 29. září 1938. Byly však uzákoněny menší odchylky od původního stavu.⁸⁹

Dekret o zatímní úpravě soudnictví v České a Moravskoslezské zemi dále upravoval například přenesení působnosti okresních soudů na jiné okresní soudy. Spolu s přenesením působnosti okresních soudů na jiné okresní soudy souvisela vyhláška, díky níž byl ministr spravedlnosti zmocněn, na přechodnou dobu stanovit výjimky, například přenést působnost vybraných krajských či okresních soudů na jiné soudy téhož druhu anebo obnovit činnost soudů, jejichž působnost byla dříve přenesena na jiný soud. Další pravomoc ministra spravedlnosti, v souvislosti s výše zmíněnou vyhláškou, byla možnost odsunout den, kdy některé soudy měly zahájit svou činnost. Dekret dále upravoval některé nerozřešené případy vznikající ve vztahu k soudnímu řízení, zahájenému u německých soudů v občanskoprávních a trestněprávních věcech. Úprava občanskoprávních věcí vedených u bývalých německých soudů spočívala v tom, že nerozřešené věci vedené u bývalých soudů první instance vedl dále soud, který by byl pro danou věc příslušný, kdyby byla zahájena účinností výše uvedeného dekretu. Místní příslušnost v občanskoprávních věcech spočívala v původní místní příslušnosti německého soudu. Úprava trestněprávních věcí, které byly zahájeny nebo projednávány u bývalých soudů byla převedena na soudy, které by byly podle platného práva v době nabytí účinnosti dekretu příslušné jednat o trestném činu, jenž byl předmětem trestního řízení.⁹⁰

Dekrety prezidenta republiky upravovaly zejména československé státní občanství, konfiskace majetku, znárodnění majetku, vazební zajišťování státně

⁸⁹ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 339

⁹⁰ SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 165 a 166

nespolehlivých osob či potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů.⁹¹

Právní úprava soudnictví na Slovensku se řídila nařízením Slovenské národní rady číslo 1/1944. Dle tohoto nařízení, po osvobození okupovaného území, organizace soudů, státní správy a justice jako celku odpovídala stavu před počátkem druhé světové války, zejména na základě předpisů pocházející z období Rakouska-Uherska, První republiky a Slovenského státu.⁹²

Soudní soustava období let 1945 – 1948 vycházela z prvorepublikového základu. Po roce 1945 existovaly dva nevyšší soudy a dva nejvyšší soudy správní. Mezi dva nejvyšší soudy patřil prvorepublikový nejvyšší soud se sídlem v Brně a nově zřízený Slovenský nejvyšší soud se sídlem v Bratislavě.⁹³

Součástí této soustavy také byly do jisté míry nestandardní mimořádné lidové soudy – retribuční soudy. Mezi retribuční soudy patřil Národní soud, lidové soudy a mimořádný lidový soud. Národní soud jakožto mimořádný soudní orgán, byl ustanoven v Praze a Bratislavě na základě retribučního dekretu číslo 17/1945 Sb. Tento soud byl zřízen pro souzení a případné odsouzení státního prezidenta Protektorátu Čechy a Morava, členů protektorátních vlád, členů ústředního vedení Vlajky, členů Kuratoria pro výchovu mládeže, představitelů Ligy proti bolševismu, Národní odborové ústředny zaměstnanců a Svazu zemědělců a lesníků, novinářů, kteří publikovali v rámci propagandy Třetí říše a všech osob, které byly spjaty s protinárodním postojem vůči původním hodnotám prvorepublikového Československa. Národní soud provedl v roce 1946 proces s tehdejší protektorátní vládou. Šlo o první politický proces v dějinách poválečného Československa, jehož výsledkem byl častý rozsudek zbavení politických práv a to včetně práv volebních. To mělo za následek zbavení volebního práva mnoha antikomunistických představitelů a částečné ovlivnění voleb v roce 1946. Lidové soudy rozhodovaly na základě retribučních dekretů. Lidové soudy jako takové, představovaly soudy vyšší instance. Tyto soudy soudily donašeče, kterým hrozil trest odnětí svobody pět let či trest smrti. De facto

⁹¹ KUKLÍK, Jan. Dějiny československého práva 1945-1989. Praha: Auditorium, 2011. s. 33

⁹² SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 340

⁹³ SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 167

před Lidovými soudy mohl stanout kdokoli, kdo byl označen za donašeče orgánů a složek Třetí říše.⁹⁴

Mimořádný lidový soud byl určen výhradně pro nacisty a zabýval se zločiny spojenými s jejich působností v Protektorátu Čechy a Morava. Mimořádné retribuční soudy zasedaly v pětičlenných senátech, z nichž byl předseda soudu soudcem z povolání, a ostatní soudci byli soudci z lidu jmenovanými vládou na návrh tehdejších národních výborů.

Mezníkem retribučního soudnictví na území českých zemí bylo období od 15. 1. 1946 až 4. 5. 1947. V tomto období zasedalo 27 retribučních soudů mimořádných, bylo podáno 132549 trestních oznámení. Z vynesených rozsudků vyplývá, že 475 Němců a 234 Čechů bylo odsouzeno k smrti, 19888 osob bylo odsouzeno k trestu odnětí svobody.⁹⁵

Systém retribučního soudnictví, zahrnující Národní soud, Lidové soudy a Mimořádné lidové soudy, představuje atypický soudní systém, naprosto popírající demokratické principy původního Prvorepublikového soudnictví.⁹⁶

V poválečném Československém soudnictví došlo kromě výše uvedených změn k úpravě vojenského a porotního soudnictví. Zákonem číslo 226/1947 Sb. došlo k úpravě vojenských soudů a jejich organizaci. Samostatnou soudní soustavu tvořily na základě výše uvedeného zákona krajské vojenské soudy, vrchní vojenské soudy a Nejvyšší vojenský soud. Porotní soudnictví bylo upraveno zákonem číslo 232/1946 Sb. Věcná příslušnost porotních soudů byla pro zločiny a přečiny ve věcech pachatelova vlivu na uspořádání veřejných věcí a dále na zločinech, stanovil-li zákon za jejich spáchání trest smrti, nebo trest na odnětí svobody delší než je pět let. Porotní soudy byly zřízeny u sborových soudů prvního stupně s trestní pravomocí. Složení porotního soudu bylo soudní sbor a porota. Soudní sbor se skládal z předsedy a dvou dalších členů. Porota se skládala z dvanácti členů vybraných losováním z k tomu určených seznamů.⁹⁷

⁹⁴ BALÍK, Stanislav. Politický systém českých zemí 1848-1989. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. s. 127

⁹⁵ Tamtéž. s. 127 a 128

⁹⁶ Tamtéž. s. 128

⁹⁷ SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 169 a 170

3.2 Změny v soudnictví po Únorovém převratu roku 1948

Únorový převrat roku 1948 znamenal pro tehdejší soudnictví mnohé. Politický systém tehdejší doby byl takový, že hlavním nositelem vládní a výkonné moci byla dle právního zakotvení vláda, de facto ale jím byl Ústřední výbor Komunistické strany Československa a jeho první tajemník. Vnitřní struktura Ústředního výboru Komunistické strany Československa, přímo kopírovala strukturu tehdejších ministerstev. Celý československý stát byl vázán na Sovětský svaz a podroboval se jeho diktátu. Počátek období po Únorovém převratu by se dal označit jako nejrepresivnější, de facto totalitní fázi tehdejšího režimu, kdy společnost byla masivně mobilizována, ideologie komunistického režimu prostupovala všemi oblastmi společenského života, jakýkoliv pluralismus od komunistického režimu byl vyloučen a úmyslně potírán, enormních hodnot doznala myšlenka vůdcovství sovětského vůdce Stalina a československého prezidenta Klementa Gottwalda. Zahraniční politika doznala enormních změn, kdy režim Ústředního výboru Komunistické strany Československa způsobil izolaci státního území od Západních mocností a od vlastních sousedů, jak formálně tak prakticky uzavřením hranic ostnatým drátem, hlídkami pohraniční stráže atp. Režim dále rozpoutal série politických soudních procesů s nepřáteli socialistického zřízení, aby udržel vysoký stupeň mobilizace.⁹⁸

Na území Československa, bezprostředně po Únorovém převratu, byla obnovena činnost mimořádných lidových soudů. Stalo se tak zákonem číslo 33/1948 Sb. Tento počín soužil k upevnění moci dělnické třídy a posílení jejího vlivu na území tehdejšího Československa. Zákon číslo 33/1948 Sb. tedy obnovoval účinnost retribučního dekretu a nařízení o lidovém soudnictví, dále měnil některá ustanovení. Činnost mimořádných soudů probíhala až do ukončení platnosti zákona dne 31. prosince 1948.⁹⁹

⁹⁸ BALÍK, Stanislav. Politický systém českých zemí 1848-1989. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. s. 136 a 137

⁹⁹ FLEGL, Vladimír. Československá justice a prokuratura: 1945-1978. Praha: Ústav státní správy, 1979. s. 67

Změny v soudnictví jako takovém primárně upravovala ústava z 9. května 1948. Základním formálním principem bylo, že lid je jediným zdrojem veškeré moci ve státě. Tento princip byl základním zásadou v novém po únorovém soudnictví. Ústavní základy soudnictví byly převážně uvedeny v ustanoveních článků I a XI ústavy z 9. května 1948.¹⁰⁰

V odstavci prvním, prvního článku ústavy, bylo uvedeno, že: „moc soudcovskou vykonávají nezávislé soudy“. Tím byla zakotvena nezávislost všech soudů v lidově demokratické republice. Největší význam pro organizaci a činnost soudů po Únorovém převratu v rámci ústavy z 9. května mělo ustanovení odstavce druhého, článku jedenáctého ústavy, podle něhož: „soudcové jsou jednak soudci z povolání, jednak soudci z lidu, obojí jsou si při rozhodování rovni“. Tímto ustanovením se soudnictví jako takové dostalo pod kontrolu lidu a byla zaručena účast soudců z lidu ve všech soudních orgánech. Ústava z 9. května 1948 zachovala trojí soudnictví – soudnictví občanské, vojenské a správní. Díky ústavě bylo odstraněno do té doby existující dvojí soudnictví civilní a správní. Tím byl pro celé území Československa ustanoven jediný Nejvyšší soud se sídlem v Praze a jediný Nejvyšší správní soud se sídlem v Bratislavě. Soudní pravomoc v právních věcech civilních byla svěřena do jurisdikce občanským soudům, kterých byly tři druhy, řádné, zvláštní a rozhodčí. Soudní pravomoc v právních věcech trestních byla svěřena do jurisdikce trestních soudů, které byly obecné, vojenské a výjimečné. Existoval také Nejvyšší vojenský soud. Soud Ústavní ani volební soud nebyl zřízen ústavou z 9. května.¹⁰¹

Podstatných změn doznalo soudnictví díky zákonu číslo 319/1948 Sb. o zlidovění soudnictví. Tento zákon de facto znamenal likvidaci postupného, více jak stoletého vývoje soudní organizace na území českých zemí a přizpůsobení soudní organizace krajskému zřízení národních výborů, jakožto pod organizací Ústředního výboru Komunistické strany Československa. Na zákon o zlidovění soudnictví navazoval zákon číslo 320/1948 Sb. o územní organizaci krajských a okresních soudů.¹⁰²

¹⁰⁰ FLEGL, Vladimír. Československá justice a prokuratura: 1945-1978. Praha: Ústav státní správy, 1979. s. 67

¹⁰¹ Tamtéž. s. 67 a 68

¹⁰² SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 172

Podle zákona o zlidovění soudnictví číslo 319/1948 Sb. jurisdikce soudů v občanskoprávních věcech byla vykonávána soudy okresními, krajskými a soudem Nejvyšším, jakožto soudy řádnými. Pokud výkon této moci nebyl dle zákona přikázán soudům zvláštním či soudům rozhodčím. Trestní záležitosti se řešily dle příslušnosti prokurátora, který byl ve věci zainteresován. Kromě jistých zákonných výjimek, byl vždy příslušný ve věci okresní prokurátor a trestní věc se tedy řešila u okresního soudu jakožto soudu první instance.¹⁰³

Zákon o zlidovění soudnictví měl dva základní rysy. Jak již bylo výše uvedeno, soudní organizace byla přizpůsobena krajskému zřízení, díky tomu byly zrušeny dosavadní zemské soudy a obvody. Sídla krajských a okresních soudů byla přizpůsobena sídlům a obvodům krajských a okresních národních výborů. Druhým rysem zákona o zlidovění soudnictví bylo zajištění soudců z lidu ve všech stupních soudní soustavy. Soudci z lidu tak byli při svém rozhodování postaveni na roveň soudcům z povolání. Zákon dále zavedl senátní rozhodování ve smíšených senátech. Senáty v první instanci se skládaly z předsedy jako jednoho soudce z povolání a dvou soudců z lidu jako přísedících. Senáty při soudech druhé instance se skládaly z dvou soudců z povolání, z nichž jeden byl zvolen předsedou a tři soudců z lidu.¹⁰⁴

Díky zákonu zlidovění soudnictví se staly základním článkem soudní organizace na území Československa soudy okresní. Jak již bylo výše naznačeno, do jejich pravomoci bylo přeneseno rozhodování o všech věcech občanskoprávních s výjimkou vybraných sporů, v nichž jednou stranou byl národní podnik. V případě sporů, v nichž jednou ze stran sporu byl národní podnik, rozhodoval krajský soud jako soud první instance. V trestněprávních věcech rozhodovaly okresní soudy jako soudy první instance. To platilo pro všechny případy, vyjma případů, o kterých mělo být rozhodováno Státním soudem. To znamená, že prakticky krajské soudy byly pouze soudy odvolací. Tato zásada byla uplatňována i v případě soudního řízení podle stanného práva. Avšak počet členů soudního senátu byl jiný.¹⁰⁵

¹⁰³ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 358

¹⁰⁴ FLEGL, Vladimír. Československá justice a prokuratura: 1945-1978. Praha: Ústav státní správy, 1979. s. 71

¹⁰⁵ Tamtéž. s. 72

Zákon o zlidovění soudnictví stanovil, že kromě výše uvedených soudů v rámci soustavy soudní, vykonával soudní moc ve věcech trestních Státní soud. Státní soud byl řádným trestním soudem ustanoveným na základě zákona číslo 232/1948 Sb. ze dne 6. října 1948. Státní soud měl působnost po celém území československé republiky, jeho sídlo bylo v Praze. Měl vlastní oddělení v Brně a Bratislavě. Byl zcela samostatný, měl vlastní organizaci. Jeho pravomoc pokrývala i osoby spadající pod vojenskou soudní pravomoc či mladistvé osoby. Odvolací instancí proti rozhodnutí Státního soudu byl Nejvyšší soud. Státní soud rozhodoval v senátech složených z pěti osob, z toho tři osob soudců z povolání a dvou osob soudců z lidu.¹⁰⁶

Zákon zjednodušil celou soudní soustavu na území Československé republiky. Zrušil okresní a krajský soud obchodní v Praze, pracovní soudy, rozhodčí soudy sociálního pojištění, pojišťovací soudy, rozhodčí soudy hornické a rozhodčí vrchní hornický soud, porotní soudy a soudy ve věcech mládeže. Díky zlidovění soudnictví, došlo k zásadním personálním změnám, tak aby personální obsazení soudů odpovídalo požadovanému lidovému charakteru.¹⁰⁷

Zlidovění soudnictví mělo za následek čistky v obsazení soudů s následkem, kdy místa erudovaných soudců zaujali lidé nekvalifikovaní, často s minimálním právním vzděláním, jen pro dosažení účelu, tak aby obsazení soudů odpovídalo třídní skladbě společnosti.¹⁰⁸

Samostatnou soudní soustavu tvořily nadále soudy vojenské. Dle ustanovení trestního řádu číslo 87/1950 Sb. do soustavy vojenských soudů patřily nižší vojenské soudy, vyšší vojenské soudy a Nejvyšší vojenský soud. Polní řízení u vojenských soudů probíhalo u nižších polních soudů a u vyšších polních soudů.¹⁰⁹

¹⁰⁶ FLEGL, Vladimír. Československá justice a prokuratura: 1945-1978. Praha: Ústav státní správy, 1979. s. 73

¹⁰⁷ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 364

¹⁰⁸ BALÍK, Stanislav. Politický systém českých zemí 1848-1989. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. s. 146

¹⁰⁹ Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 366

3.3 Soudní soustava v roce 1952

Dne 30. října 1952 schválilo Národní shromáždění soubor zákonů upravující soudnictví. Mezi tyto zákony patřil ústavní zákon o soudu a prokuratuře, zákon o prokuratuře a zákon o organizaci soudní. Všechny zmíněné zákony vstoupily v účinnost 1. ledna 1953.¹¹⁰

Ústavní zákon číslo 64/1952 Sb. o soudech a prokuratuře reorganizoval soudnictví tehdejší doby. Tímto zákonem byla dotvořena jednotná soustava soudní organizace. Zákon zahrnoval ve svém obsahu dosavadní soudnictví občanské a vojenské s jedním Nejvyšším soudem. Reorganizace soudní soustavy měla sloužit k „*rozvinutí hospodářskoorganizační a kulturně výchovné funkce lidově demokratického státu*“. Zákon tedy zavedl dva druhy soudů a to obecné a zvláštní. Obecné soudy byly soudy lidové, soudy krajské a Nejvyšší soud. Zvláštními soudy se staly soudy vojenské a rozhodčí. Státní soud byl zákonem zrušen a jeho pravomoc přešla na krajské soudy. V souladu s původní právní úpravou byla potvrzena zásada, že soudnictví je vykonáváno ve dvou instancích a to, že odvolacími soudy lidových soudů byly soudy krajské, odvolacími soudy nižších vojenských soudů byly soudy vyšší vojenské. V případě krajských soudů, jakožto soudů první instance, byl odvolacím soudem soud Nejvyšší. Ústavní zákon dále zakotvil ve svém obsahu zásadu volitelnosti všech soudců.¹¹¹

V ústavním zákoně byly v rámci tehdejšího marxisticko-leninovského učení zakotveny úkoly soudů: „*chránit lidově demokratické zřízení před útoky zvenčí a před pokusy mezinárodního imperialismu, dále chránit lidově demokratické zřízení před pokusy poražených vykořisťovatelských tříd a všech vnitřních nepřátel o restauraci kapitalismu či chránit socialistickou hospodářskou soustavu, zejména nedotknutelnost socialistického vlastnictví, i osobní práva a zájmy jednotlivých občanů a vychovávat občany k oddanosti a věrnosti Československé republice a k neochvějnému zachování socialistické zákonnosti*“.¹¹²

¹¹⁰ RAIS, Štefan. Nová organizace soudů a prokuratur posila socialistické zákonnosti. Praha: Osvěta, 1952. s. 5

¹¹¹ SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 181

¹¹² FLEGL, Vladimír. Československá justice a prokuratura: 1945-1978. Praha: Ústav státní správy, 1979. s. 75

Ústavní zásada o rovnosti všech občanů před zákonem byla novým právním předpisem doplněna o zásadu, že všichni občané jsou si rovni též před soudem. Dále byla uzákoněna možnost jednání všech občanů před soudem ve svém mateřském jazyce. Jednání soudu bylo ovlivněno ústavně zakotvenou zásadou účasti soudců z lidu a s tím související zásadou senátního rozhodování. Složení senátů soudu první instance, jak soudu lidového, či soudu krajského bylo stejné, senát rozhodoval ve složení soudce z povolání jako předsedy soudu a dvou soudců z lidu. Senáty soudů druhé instance rozhodovaly ve složení tří soudců z povolání, kteří byli postupně doplněni dvěma soudci z lidu. Nejvyšší soud rozhodoval jako soud první instance v senátech složených ze soudce z povolání jako předsedy soudu a dvou přisedících soudců z lidu. Sídlo Nejvyššího soudu zůstalo v Praze. Úkolem Nejvyššího soudu bylo sledování rozhodování soudů nižší instance a dále řešit případy, které se k němu dostaly jako případy řádné či odvolací.¹¹³

Samotný komunistický režim brzy po účinnosti ústavního zákona číslo 64/1952 Sb. shledal značné nedostatky v soudnictví. Během celostátní komunistické konference v červnu 1956 se projednávala budoucnost soudnictví na území Československa. Výsledkem toho bylo vydání novely k zákonu o organizaci soudů, novely k trestnímu zákonu a vydání nového trestního řádu.¹¹⁴

Jedním z posledních zákonů dotvářející soudnictví padesátých let byl zákon číslo 36/1957 Sb. ze dne 4 července 1957 o volbách soudců a soudců z lidu lidových a krajských soudů a o úpravě některých jejich poměrů. Tento zákon právně upravil volitelnost soudců z povolání a volitelnost soudců z lidu. Podle tohoto zákona mohl být soudcem lidového či krajského soudu zvolen občan Československé republiky, který byl oddán lidově demokratickému zřízení, bezúhonný, měl právo volit do národních výborů, měl potřebné odborné znalosti a v den volby dosáhl věku 23 let. Soudci a soudci z lidu, lidového i krajského soudu byli voleni na dobu tří let na návrh okresního, potažmo krajského národního výboru.¹¹⁵

¹¹³ FLEGL, Vladimír. Československá justice a prokuratura: 1945-1978. Praha: Ústav státní správy, 1979. s. 75

¹¹⁴ SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 186

¹¹⁵ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 372

3.4 Reformy soudnictví v šedesátých letech

Soudnictví šedesátých let prošlo mnoha změnami. Základním pramenem změn soudnictví šedesátých let byla takzvaná socialistická ústava, neboli ústavní zákon číslo 100/1960 Sb. Základní zásady organizace a činnosti soudů byly ustanoveny v hlavě osmé ústavy. Tímto zákonem byl završen vývoj soudnictví od nástupu komunistů k moci po únoru 1948 do již zmíněných šedesátých let. Prováděcím zákonem, co se týká úpravy soudnictví, byl zákon číslo 62/1961 Sb. o organizaci soudů.¹¹⁶

Soudní soustava byla tvořena: Nejvyšším soudem, krajskými soudy, okresními soudy, vojenskými soudy vyššími, vojenskými soudy obvodovými a místními lidovými soudy. Na území hlavního města Československé socialistické republiky Prahy, vykonával působnost krajského soudu městský soud. Působnost okresních soudů na území města Prahy, vykonávaly soudy obvodní.¹¹⁷

Soustava soudů na území Československé socialistické republiky byla podstatně zjednodušena a sjednocena. Novým prvkem v soudní soustavě byly výše uvedené místní lidové soudy. Jednalo se o zcela nový typ laického soudu, jejichž pravomoc, způsob jejich zřizování, volební období jejich soudců a zásady jejich organizace a činnosti upravoval samostatný zákon číslo 38/1961 Sb. o místních lidových soudech.¹¹⁸

Vlastní úkoly soudů v celé soudní soustavě odpovídaly úkolům vyjádřeným v dříve platném zákoně číslo 66/1952 Sb. po doplnění zákonem 66/1956 Sb. V nové úpravě byla zdůrazněna výchovná funkce soudnictví, kdy k dosavadním zásadám spočívajícím v oddanosti občanů vlasti, k zachování právních předpisů, k ochraně socialistického vlastnictví, k dodržování pracovní kázně, k plnění povinností při obraně vlasti, k úctě k právům, cti a váženosti spoluobčanů a k zachování pravidel socialistického soužití, přibyla zásada a povinnost soudů vychovávat občany k oddanosti socialismu a komunismu. Tato nová zásada vycházela z ústavní zásady, článku 4 ústavy, že *vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistické strana*

¹¹⁶ FLEGL, Vladimír. Československá justice a prokuratura: 1945-1978. Praha: Ústav státní správy, 1979. s. 83

¹¹⁷ SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 189

¹¹⁸ FLEGL, Vladimír. Československá justice a prokuratura: 1945-1978. Praha: Ústav státní správy, 1979. s. 83

Československa. Díky výše zmíněným úkolům soudu v rámci výchovné funkce soudnictví, soudy celé soudní soustavy Československé socialistické republiky, musely uskutečňovat politickou linii Komunistické strany Československa, stanovenou v oblasti právní politiky a zaměřenou k prosazování a socialistické zákonnosti ve všech oblastech života společnosti.¹¹⁹

Základní zásady soudnictví byly uvedeny v §4 zákona číslo 62/1961 Sb.: „Soudnictví se vykonává za široké účasti pracujícího lidu. Při plnění svých úkolů postupují soudy v úzké součinnosti s jinými státními orgány, zejména s národními výbory a s dobrovolnými společenskými organizacemi pracujících a usilují o to, aby do boje proti porušování socialistického právního řádu byly zapojeny nejširší vrstvy občanů.“ Dále, že: „v soudním řízení mohou vystupovat též zástupci dobrovolných společenských organizací, zejména jako společenští žalobci nebo společenští obhájci.“ Dle ustanovení základních zásad soudnictví zákona číslo 62/1961 Sb. měly soudy rozhodovat vždy ve sborech. Tento druh sborového soudnictví vycházel z předchozích právních úprav, kdy vedle soudců z povolání soudili také soudci z lidu. Tito soudci si byli při svém rozhodování rovni. Jednou z dalších zásad byla zásada nezávislosti soudců. Soudci měli při výkonu své funkce rozhodovat nezávisle, avšak byla stanovena povinnost vykládat zákony v souladu se socialistickou právní kulturou.¹²⁰

Neméně důležitými zásadami prostupující soudnictví na všech stupních, byla zásada dle §8 zákona číslo 62/1961 Sb. že: „Všichni občané jsou si před zákonem i před soudem rovni a Každý občan může před soudem jednat ve své mateřštině.“ či zásada veřejnosti uvedená v § 9: „Jednání před všemi soudy je zásadně ústní a veřejné. Veřejnost může být vyloučena jen v případech stanovených zákonem. Rozsudky se vyhlášují jménem republiky a vždy veřejně.“ Právo na obhajobu bylo zakotvené v § 11. § 10 zákona uváděl zásadu zákonnosti a § 6 zásadu dvojstupňového soudního řízení.¹²¹

¹¹⁹ FLEGL, Vladimír. Československá justice a prokuratura: 1945-1978. Praha: Ústav státní správy, 1979. s. 83

¹²⁰ SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 190

¹²¹ Zákon č. 62/1961 Sb. Zákon o organizaci soudů. Dostupné online: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-62>

Zákon o organizaci soudů podstatně zvýšil pravomoc okresních a krajských soudů. Okresní soudy se staly druhým stupněm soudním v případě rozhodování o opravných prostředcích místních lidových soudů, dále jim byla dána pravomoc rozhodovat o stížnostech pro porušení zákona podaných proti rozhodnutí místních lidových soudů. Krajským soudům byla svěřena pravomoc rozhodovat o stížnostech pro porušení zákona v případech, v nichž s konečnou platností rozhodovaly okresní soudy.¹²²

Místní lidové soudy a místní lidové soudnictví bylo zakotveno v socialistické ústavě - zákoně číslo 100/1960 Sb. K vlastnímu provedení ustanovení o lidových soudech sloužil zákon číslo 38/1961 Sb. o místních lidových soudech. Místní lidové soudy primárně rozhodovaly spory o provinění proti socialistickému majetku, proti zájmům socialistického hospodářství, proti majetku v osobním vlastnictví, proti socialistickému soužití, proti rodinným vztahům a zájmům zdravého vývoje mládeže a proti pracovní kázní. Dále se u místních lidových soudů projednávaly méně závažné trestné činy a majetkové spory, jejichž hodnota nepřevyšovala částku 1000 Kčs. Místní lidové soudy nebyly oprávněny projednávat spory pracovní, spory z rodinného práva a provinění osob podléhajících pravomoci vojenských soudů. Místním lidovým soudům předsedal soudce, který svou profesi vykonával vedle svého dělnického a jiného zaměstnání.¹²³

Zákon o místních lidových soudech byl definitivně zrušen 31. 12. 1969.¹²⁴

Dalším právním předpisem vzniklým v šedesátých letech byl zákon číslo 36/1964 Sb. o organizaci soudů a volbách soudců. Ve srovnání původní právní úpravy organizace soudů a volby soudců, nový zákon přinesl změny, kdy byly rozšířeny úkoly soudů o povinnost vychovávat občany k důslednému plnění povinností vůči rodině a nezletilým dětem. Dále byla v novém zákoně vyjádřena odpovědnost soudů za zjišťování objektivní pravdy, odpovědnost za správné rozhodování v otázce viny a trestu a odpovědnost soudů ve snaze předcházení občanskoprávním sporům a páchání protispolečenské činnosti. Zákonem číslo 36/1964 Sb. byla zachována volitelnost soudců okresních soudů přímo občany

¹²² FLEGL, Vladimír. Československá justice a prokuratura: 1945-1978. Praha: Ústav státní správy, 1979. s. 84

¹²³ Tamtéž. s. 86 a 87

¹²⁴ Zákon o místních lidových soudech. Dostupné online: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-38>

podle obecného, přímého a rovného volebního práva s tajným hlasováním. Soudci krajských soudů byli voleni krajskými národními výbory a soudci Nejvyššího soudu Národním shromážděním.¹²⁵

3.5 Nejdůležitější data a události v letech 1945 – 1968¹²⁶

- 25. února 1948 – Vítězný únor 1948, byla jmenována vláda Národní fronty
- 1. březen 1948 – zemřel Jan Masaryk, syn T. G. Masaryka
- 11. března 1948 – Ústavodárné národní shromáždění schválilo program nové vlády pod vedením K. Gottwalda
- 21. března 1948 – byly schváleny zemědělské zákony, které umožnily pozemkovou reformu nad 50 hektarů
- 30. května 1948 – proběhly volby do Národního shromáždění
- 7. června 1948 – prezident Edvard Beneš abdikoval ze své funkce
- 14. června 1948 – Klement Gottwald byl zvolen prezidentem republiky, byla podepsána nová ústava
- 15. června 1948 – byla jmenována nová vláda v čele s Antonínem Zápotockým
- 19. – 27. června 1948 – proběhl 11. všesokolský slet v Praze a manifestace proti novému komunistickému režimu
- 3. září 1948 – zemřel Edvard Beneš
- 6. října 1948 – schválen zákon číslo 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky
- 27. října 1948 – schválen první pětiletý plán – takzvaná Pětiletka
- 1. ledna 1949 – začal platit zákon o krajském zřízení
- 23. února 1949 – schválen zákon o zakládání JZD – Jednotných zemědělských družstev

¹²⁵FLEGL, Vladimír. Československá justice a prokuratura: 1945-1978. Praha: Ústav státní správy, 1979. s. 88 a 92

¹²⁶BALÍK, Stanislav. Politický systém českých zemí 1848-1989. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. s. 137až 140

16. června 1949 – arcibiskup pražský Josef Beran byl internován v domácím vězení

21. června 1949 – popraven generál československé armády Heliodor Píka

14. října 1949 – byl přijat zákon o zřízení Státního úřadu pro věci civilní a zákon o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem

13. dubna 1950 - proběhla takzvaná Bartolomějská noc československých klášterů – internace řeholníků v několika sběrných táborech

27. června 1950 – proběhla poprava Milady Horákové

27. listopadu 1951 – byl zatčen bývalý generální tajemník Komunistické strany Československa Rudolf Slánský

20- 27. listopadu 1952 – proběhl soudní proces s Rudolfem Slánským a dalšími bývalými vysokými činiteli Komunistické strany Československa

14. března 1953 – zemřel prezident republiky Klement Gottwald

21. března 1953 – byl jmenován nový prezident republiky Antonín Zápotocký a ustanovena nová vláda v čele s Viliamem Širokým

1. června 1953 – proběhla měnová reforma a proběhly masové protesty nespokojenosti s komunistickým režimem

28. listopadu 1954 – proběhly volby do Národního shromáždění

14. května 1955 – vznikla Varšavská smlouva

13. listopadu 1957 – zemřel prezident republiky Antonín Zápotocký

19. listopadu 1957 – byl zvolen Antonín Novotný prezidentem republiky

9. dubna 1960 – byla schválena nová územní organizace československého státu

9. května 1960 – prezident republiky vyhlásil rozsáhlou amnestii, která se týkala především politických vězňů

11. června 1960 – byla schválena nová Socialistická ústava, byl přijat nový název státu – Československá socialistická republika a vznikl nový státní znak

11. července 1960 – byla jmenována nová vláda v čele s Viliamem Širokým

9. května 1962 – prezident republiky Antonín Novotný vyhlásil druhou amnestii, která se týkala především politických vězňů neamnestovaných v roce 1960

3. – 4. dubna 1963 - Ústřední výbor Komunistické strany Československa konstatoval porušování socialistické zákonnosti, zejména spojené s případem procesu Rudolfa Slánského

12. listopadu 1964 – prezident Antonín Novotný byl opět zvolen prezidentem Československé socialistické republiky

18. února 1964 – byl František Tomášek jmenován apoštolským administrátorem pražské arcidiecéze

31. října 1967 – proběhly protesty vysokoškolských studentů na pražském Strahově proti socialistickému režimu

22. března 1968 – prezident Antonín Novotný abdikoval na funkci prezidenta republiky

30. březen 1968 – byl zvolen generál Ludvík Svoboda prezidentem republiky

5. dubna 1968 – Ústřední výbor Komunistické strany Československa schválil takzvaný Akční program, který měl řešit příčiny krize

červen 1968 – na území Československé socialistické republiky probíhaly manévry sovětské armády

27. června 1968 – byl zveřejněn manifest Dva Tisíce slov

14. – 15. července 1968 – proběhla schůze představitelů evropských komunistických států, na které byl odsouzen „vývoj“ socialismu v Československu

21. srpna 1968 – proběhla okupace území Československé socialistické republiky vojsky Varšavské smlouvy

23. – 26. srpna 1968 – proběhla moskevská jednání představitelů KSČ a KSSS, kde byla uzavřena dohoda o normalizaci poměrů v Československu

27. října 1968 – byl přijat zákon o federativním uspořádání Československé socialistické republiky

4. Československé soudnictví v letech 1968 – 1989

4.1 Normalizace a vývoj soudnictví do 1989

Československé soudnictví bylo ovlivněno ústavním zákonem číslo 155/1969 Sb. o československé federaci. Tento zákon upravoval organizaci a působnost soudů, jelikož díky ústavnímu zákonu o československé federaci vznikly tři nové republiky – Československá socialistická republika, Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika.¹²⁷

Ústavní zákon číslo 155/1969 Sb. tedy upravoval organizaci a působnost soudů v článcích 98, 99 a 101. článek 98 v odstavci prvním stanovil že: „*Soudnictví v Československé socialistické republice vykonávají volené a nezávislé soudy.*“ V odstavci druhém byly zakotveny nově vzniklé soudní instituce a zachovány původní soudy vyjma místních lidových soudů: „*Soudy jsou: Nejvyšší soud Československé socialistické republiky, Nejvyšší soud České socialistické republiky, Nejvyšší soud Slovenské socialistické republiky, krajské a okresní soudy a vojenské soudy.*“ Odstavec třetí uváděl: „*Ustanovení týkající se krajských a okresních soudů se vztahují též na soudy se stejnou působností, avšak jinak označené.*“ A odstavec čtvrtý článku 98 ústavního zákona uváděl: „*Působnost soudů při přezkoumávání zákonnosti rozhodnutí správních orgánů stanoví zákon Federálního shromáždění.*“ Článek 99 se ve svém obsahu věnoval ustanovení o Nejvyšším soudu Československé socialistické republiky, Nejvyšším soudu České socialistické republiky a Nejvyšším soudu Slovenské socialistické republiky. Odstavec první zněl: „*(1) Nejvyšším soudním orgánem v Československé socialistické republice je Nejvyšší soud Československé socialistické republiky, který sleduje rozhodování nejvyšších soudů republik, dozírá na zákonnost rozhodování všech soudů a zabezpečuje jeho jednotnost tím, že: a) rozhoduje o řádných opravných prostředcích proti rozhodnutím vojenských soudů v případech stanovených zákonem, b) rozhoduje o stížnostech pro porušení zákona proti rozhodnutím nejvyšších soudů republik a všech vojenských soudů c) zaujímá stanoviska k zajištění jednotného výkladu zákonů.*“ Odstavec druhý ve svém obsahu uváděl: „*Nejvyšší soud Československé socialistické republiky dále rozhoduje o uznání rozhodnutí cizozemských soudů na území Československé*

¹²⁷FLEGL, Vladimír. Československá justice a prokuratura: 1945-1978. Praha: Ústav státní správy, 1979. s. 98

socialistické republiky, v případech stanovených zákony o řízení před soudy a před státními notářstvími určuje příslušnost soudů a státních notářství a rozhoduje kompetenční spory a v případech určených zákonem přezkoumává zákonnost rozhodnutí federálních orgánů státní správy. Nejvyšší soud Československé socialistické republiky přezkoumává zákonnost pravomocných rozhodnutí, kterými byl uložen trest smrti; výjimky může stanovit zákon Federálního shromáždění pouze v řízení stanném nebo v řízení před soudy za branné pohotovosti státu.“ A odstavec třetí se věnoval úpravě Nejvyšších soudů České a Slovenské socialistické republiky: *„V České socialistické republice je nejvyšším soudním orgánem Nejvyšší soud České socialistické republiky, ve Slovenské socialistické republice je nejvyšším soudním orgánem Nejvyšší soud Slovenské socialistické republiky. Nejvyšší soud republiky dozírá na zákonnost rozhodování všech ostatních soudů republiky.“* Článek 101 ústavního zákona nově upravoval volby a obsazení jednotlivých soudů. V odstavci prvním uvedl, že: *„Soudce Nejvyššího soudu Československé socialistické republiky a soudce z povolání vojenských soudů volí Federální shromáždění; soudce Nejvyššího soudu Československé socialistické republiky zvolí zpravidla ze stejného počtu občanů České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky. Soudce nejvyšších soudů republik a soudce z povolání krajských a okresních soudů volí národní rada příslušné republiky.“* V odstavci druhém: *„Předsedu a místopředsedu Nejvyššího soudu Československé socialistické republiky volí ze soudců tohoto soudu Federální shromáždění. Jestliže předsedou Nejvyššího soudu Československé socialistické republiky zvolilo občana České socialistické republiky, zvolí místopředsedou občana Slovenské socialistické republiky, nebo naopak.“* Odstavec třetí se věnoval voleb soudců krajských, okresních a vojenských soudů, kdy: *„Soudci z lidu krajských a okresních soudů jsou voleni národními výbory; volby soudců z lidu vojenských soudů upraví zákon.“* Odstavec čtvrtý ve svém obsahu uváděl že: *„Soudci z povolání jsou voleni na dobu deseti let; soudci z lidu jsou voleni na dobu čtyř let.“* A odstavec pátý se věnoval možnosti odvolání soudců ze své funkce: *„Soudci mohou být odvoláni orgánem, který je zvolil. Podmínky odvolání, jakož i podmínky jiného zániku funkce soudce před skončením volebního období, stanoví zákony upravující volby soudců.“*¹²⁸

¹²⁸ Ústavní zákon č. 155/1969 Sb. Dostupné online. <https://zakonyprolidi.cz/cs/1969-155>

Z výše uvedených ustanovení článků ústavního zákona číslo 155/1969 Sb. vyplývá, že byla zachována soudní soustava ze začátků šedesátých let, tedy soustava obecných a vojenských soudů. Ze soustavy obecných soudů byly však vypuštěny místní lidové soudy a jejich existence tak zanikla. Organizace okresních a krajských soudů zůstala beze změn. Díky federativnímu uspořádání československého státu však vznikly nové soudy a to Nejvyšší soud České socialistické republiky, Nejvyšší soud Slovenské socialistické republiky a Nejvyšší soud Československé socialistické republiky.¹²⁹

Co se týká vlastní organizace soudů, tak okresní soudy se staly soudy nejnižšího stupně republikové soudní soustavy s nejširším rozsahem věcné příslušnosti v rozhodovaných věcech občanského i trestního soudního řízení. V rámci trestního řízení, rozhodovaly okresní soudy, jako soudy prvního stupně o všech přečinech a o všech trestných činech s výjimkou těch, o nichž podle zákona rozhodovaly v prvním stupni soudy krajské. Na okresních soudech rozhodoval samosoudce či senát. Senáty okresních soudů se skládaly ze soudce z povolání a dvou soudců z lidu.¹³⁰

Krajské soudy rozhodovaly primárně jako soudy druhého stupně, odvolací proti rozhodnutí soudů okresních jakožto soudů stupně prvního. Krajské soudy jako soudy prvního stupně rozhodovaly podle trestního řádu o věcech, za které zákon stanovil trest odnětí svobody, jehož dolní hranice činila nejméně pět let a o trestných činech, za které bylo možné uložit trest smrti. Krajské soudy dále přezkoumávaly rozhodnutí jiných orgánů, jako byly například orgány důchodového zabezpečení či krajské správy sociálního zabezpečení. Krajské soudy rozhodovaly výhradně v senátech. Senáty krajských soudů byly specifické ve věcech, které rozhodovaly. V trestních věcech soudy rozhodovaly v pětičlenných senátech složených z dvou soudců z povolání a tří soudců z lidu. V občanskoprávních věcech v prvním stupni soudy rozhodovaly ve složení tříčlenných senátů, kdy jim předsedal soudce z povolání, a dalšími členy byli soudci z lidu. Stejně složení soudních senátů jako při rozhodování občanskoprávních věcí v prvním stupni, měly senáty krajských soudů při přezkoumávání rozhodnutí jiných orgánů. Při rozhodování senátů krajských soudů

¹²⁹ FLEGL, Vladimír. Československá justice a prokuratura: 1945-1978. Praha: Ústav státní správy, 1979. s. 100

¹³⁰ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 387

ve druhém stupni a ostatních případech, byly senáty složeny z tří soudců z povolání.¹³¹

Nejvyšší soudy České a Slovenské republiky jako soudy nejvyšší soudní instance v rámci republikové soudní soustavy nikdy nerozhodovaly jako soudy první instance. Jejich hlavním úkolem byl výkon dozoru v rámci rozhodovací činnosti celé soustavy republikových soudů. Nejvyšší soud České socialistické republiky a Nejvyšší soud Slovenské socialistické republiky vykonával dozorovou činnost zejména rozhodováním o řádných opravných prostředcích, rozhodováním o stížnostech pro porušení zákona a zaujímáním stanovisek ke správnému výkladu zákona a jiných právních předpisů. Vnitřní členění Nejvyšších soudů ČSR a SSR bylo složeno ze senátů, plén a kolegií. Senáty Nejvyšších soudů byly vždy tříčlenné, složeny ze dvou soudců z povolání a jednoho soudce z lidu. Kolegia byla dvě – občanskoprávní kolegia a trestní kolegia. V čele kolegií byli předsedové, kteří současně plnili funkci náměstků předsedy Nejvyššího soudu. Plénum Nejvyššího soudu bylo tvořeno předsedou Nejvyššího soudu, jeho náměstkou a ostatními soudci z povolání.¹³²

Vojenské soudnictví tvořily vojenské obvodové soudy jako soudy prvního stupně a vyšší vojenské soudy jako soudy stupně druhého. Vyšší vojenské soudy však mohly rozhodovat jako soudy prvního stupně v případech stanovených zákonem. Obvodové vojenské soudy rozhodovaly v tříčlenných senátech složených z jednoho vojenského soudce z povolání a dvou vojenských soudců z lidu. U vojenských obvodových soudů mohl také rozhodovat samosoudce. U vyšších vojenských soudů jako soudů prvního stupně, rozhodoval pětičlenný senát složený z dvou vojenských soudců z povolání a tří vojenských soudců z lidu. Ve všech ostatních případech rozhodovaly vyšší vojenské soudy v tříčlenných senátech složených z tří vojenských soudců z povolání. Jurisdikci vojenských soudů podléhali jen vojáci v činné službě, příslušníci vojensky organizovaných a jiných sborů, o nichž to stanovil zákon, dále příslušníci Sborů nápravné výchovy, osoby povolané k osobním úkolům pro potřebu ozbrojených sil a váleční zajatci.¹³³

¹³¹ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 388

¹³² Tamtéž. s. 388 a 389

¹³³ Tamtéž. s. 389

Nejvyšší soud Československé socialistické republiky byl nejvyšším soudním orgánem tehdejší doby. Tento soud nikdy nerozhodoval jako soud prvního stupně. Jeho hlavní úkol byl výkon dozoru nad zákonností v rozhodovací činnosti všech soudů a zajištění jednotnosti jejich judikatury. Nejvyšší soud Československé republiky především rozhodoval o řádných opravných prostředcích, dále rozhodoval o stížnostech pro porušení zákona a zaujímal stanoviska k zajištění jednotného správného výkladu zákonů a jiných právních předpisů. Nejvyšší soud Československé socialistické republiky zasedal v senátech, kolegiích a plénu. Senáty byly pětičlenné či tříčlenné, složené výhradně ze soudců z povolání. Kolegia Nejvyššího soudu byla tři – kolegium trestní, kolegium civilní a kolegium vojenské. Plénu Nejvyššího soudu tvořili předseda Nejvyššího soudu Československé socialistické republiky, místopředseda, náměstci předsedy a ostatní členové kolegií Nejvyššího soudu Československé socialistické republiky.¹³⁴

V období normalizace soudnictví, nepoznalo mnoho změn po stránce právní, avšak po stránce vztahu komunistické diktatury a soudní soustavy, bylo soudnictví poznamenáno značně. Od listopadu roku 1969 proběhlo mnoho stranických prověrek většiny soudců z povolání. Tyto prověrky vedly k vyloučení některých soudců z jejich funkcí, jelikož nesplňovaly stranické „předpoklady“. Stranické prověrky probíhající v letech 1969 až 1971 způsobily přechodný nedostatek soudců z povolání. Pro období normalizace je příznačné, že Komunistická strana Československa opět převzala do svých rukou vedení rezortu ministerstva spravedlnosti.¹³⁵

¹³⁴ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 389 a 390

¹³⁵ Motejl, O. In Soudnictví a jeho správa BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK. Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. s. 821. Dostupné na: http://www.komunistickepravo.cz/kapitoly/26_813-821_komunistickepravo-cz_Motejl_Soudnictvi.pdf

4.2 Nejdůležitější data a události v letech 1968 – 1989¹³⁶

22. března 1968 – prezident Antonín Novotný abdikoval na funkci prezidenta republiky

30. březen 1968 – byl zvolen generál Ludvík Svoboda prezidentem republiky

5. dubna 1968 – Ústřední výbor Komunistické strany Československa schválil takzvaný Akční program, který měl řešit příčiny krize

červen 1968 – na území Československé socialistické republiky probíhaly manévry sovětské armády

27. června 1968 – byl zveřejněn manifest Dva Tisíce slov

14. – 15. července 1968 – proběhla schůze představitelů evropských komunistických států, na které byl odsouzen „vývoj“ socialismu v Československu

21. srpna 1968 – proběhla okupace území Československé socialistické republiky vojsky Varšavské smlouvy

23. – 26. srpna 1968 – proběhla moskevská jednání představitelů KSČ a KSSS, kde byla uzavřena dohoda o normalizaci poměrů v Československu

27. října 1968 – byl přijat zákon o federativním uspořádání Československé socialistické republiky

1. ledna 1969 – vstoupil v platnost Ústavní zákon o československé federaci

16. ledna 1969 – Jan Palach spáchal demonstrativní sebevraždu upálením na protest proti okupaci Československa

17. dubna 1969 – byl zvolen prvním tajemníkem ÚV KSČ Gustáv Husák

21. srpna 1969 – proběhly rozsáhlé protirežimní demonstrace

15. října 1969 – byl schválen Ústavní zákon číslo 117/1969 Sb.

¹³⁶ BALÍK, Stanislav. Politický systém českých zemí 1848-1989. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. s. 140, s. 162 až 164

28. – 30. ledna 1970 – ÚV KSČ přijal usnesení o výměně stranických legitimací, díky němuž byla nastartována nejrozsáhlejší část stranických čistek

25. května 1971 – proběhl 14. sjezd KSČ, na němž byl potvrzen normalizační kurz československého státu

červenec – srpen 1972 – proběhla řada politických procesů, v nichž byli odsouzeni představitelé formující se opozice

květen 1975 – byla schválena novela číslo 64 Ústavního zákona o československé federaci, díky níž byl prezident Ludvík Svoboda zbaven své funkce. Gustáv Husák byl zvolen Československým prezidentem

1. ledna 1977 – byla prohlášena Charta 77

12. ledna 1977 – byla zahájena kampaň ze strany státu proti Chartě 77

13. března 1977 – zemřel Jan Patočka, jeden z mluvčích Charty 77 na následky dlouhotrvajícího výslechu

27. dubna 1978 – vyšlo prohlášení Výboru na ochranu nespravedlivě stíhaných

22. – 23. října 1978 – proběhl proces se šesti členy Výboru na ochranu nespravedlivě trestaných

25. října 1983 – bylo oficiálně oznámeno, že na území Československé socialistické republiky budou rozmístěny sovětské taktické rakety

17. – 18. prosince 1987 – prezident Gustáv Husák rezignoval z postu generálního tajemníka ÚV KSČ a na jeho místo byl zvolen M. Jakeš

24. února 1988 – byl zahájen odsun sovětských taktických raket z území Československa

21. srpna 1988 – se poprvé od roku 1969 konaly masové demonstrace proti srpnové okupaci

28. října 1988 – byla rozehnaná demonstrace u pořádaná u příležitosti vzniku Československé republiky

10. prosince 1988 – na Den lidských práv se konala povolená demonstrace

15. – 20. ledna 1989 – proběhly demonstrace pořádané u příležitosti výročí úmrtí Jana Palacha, které byly opakovaně rozháněny

29. června 1989 – bylo vydáno prohlášení Několik vět

21. srpna 1989 – proběhly demonstrace proti socialistickému režimu a srpnové okupaci

17. listopadu 1989 – v Praze proběhl povolený pietní akt k 50. výročí smrti Jana Opletala, který vyústil v demonstraci, a účastníci byli tvrdě rozehnáni. Tyto události vyústily k změnám, které znamenaly pád komunistického režimu a nastolení svobody a demokracie.

Závěr

Diplomovou práci na téma Vývoj soudnictví v Československu v letech 1918 -1989, jsem si vybrala záměrně, jelikož mě daná problematika zajímá a ráda bych se jí věnovala i v budoucím povolání.

Soudnictví na území současné České republiky prošlo podstatnými změnami, ať to byly změny související s územím, či změny politické. V úvodní části jsem se čtenáři práce pokusila stručně nastínit vývoj soudnictví na území Čech, který vytvářel cestu pro soudnictví sledovaného období let 1918 až 1989. Následující část mé práce se věnuje vývoji soudnictví od počátků samostatného československého státu roku 1918 do Sametové revoluce a konce komunistického útlaku roku 1989.

Pro období první republiky bylo příznačné uvolnění soudnictví z područí Habsburské monarchie, avšak k soudnictví jako takové nedoznalo podstatných změn. Recepčním zákonem byla přijata téměř kompletní Rakousko – Uherská soustava soudů. Soudnictví tehdejší doby bylo postaveno na demokratických základech ústavy z roku 1920. Následující období do okupace Československa fašistickým Německem můžeme považovat za léta klidná, kdy soudnictví bylo demokratické a funkční.

Období Protektorátu Čechy a Morava znamenalo pro vývoj soudnictví zásadní změnu. Do té doby demokratické soudnictví bylo zlikvidováno a soudnictví se stalo jedním z nástrojů nacistické likvidace nepřizpůsobivých obyvatel. Během období Protektorátu Čechy a Morava bylo dvakrát vyhlášené stanné právo, během něhož docházelo k soudním procesům, jejichž rozsudkem byl trest jediný a to trest smrti.

Konec druhé světové války a osvobození Československa znamenal pro soudnictví mnohé. Na základě Ústavního dekretu prezidenta republiky č. 10, byly zrušeny veškeré právní předpisy po mnichovském diktátu a soudnictví pokračovalo v prvorepublikové právní kontinuitě.

Únorový převrat roku 1948 znamenal pro demokratické soudnictví konec více jak stoletého vývoje. S nástupem komunistů k moci bylo uzákoněno mnoho právních předpisů, které deformovaly pojetí demokratického principu soudnictví. Mnoho soudců bylo ze svých postů odvoláno a byli nahrazeni soudci, kteří odpovídali stranickým požadavkům.

Následující vývoj soudnictví byl ztotožněn s vývojem komunistické strany Československa, která stanovila podmínky pro posty soudců a soudnictví jako takové odpovídalo jejím požadavkům a potřebám. Za konec tohoto období můžeme považovat události listopadu 1989, které vyústily k pádu komunistického režimu a nastolení svobody a demokracie.

Sledované období mé práce je prostoupeno nejdůležitějšími událostmi v datech, které slouží čtenáři pro lepší porozumění a pochopení historických souvislostí, které ovládaly tehdejší soudnictví.

Má práce by měla poskytnout pohled na soudnictví ve sledovaném období a pochopení jeho vývoje, který vyústil v soudnictví, jak jej známe dnes.

Resumé

The diploma thesis on The development of the judiciary in Czechoslovakia in the years 1918 -1989, I chose deliberately because I am interested in the given issue and I would like to devote it to the future profession.

Judiciary in the territory of the present Czech Republic has undergone substantial changes, whether it were changes related to the territory or political changes. In the introductory part, the readers of the thesis attempted to briefly outline the development of the judiciary on the territory of Bohemia, which created the way for the judiciary of the period 1918 to 1989. The following part of my work deals with the development of the judiciary since the beginning of the independent Czechoslovak state in 1918 to the Velvet Revolution and the end of communist oppression 1989.

For the First Republic, the exemplary release of the judiciary was under the auspices of the Habsburg monarchy, but the judiciary as such did not know any significant changes. The Reception Act was adopted by an almost complete Austria - Hungarian court system. The judiciary of the time was based on the democratic foundations of the Constitution of 1920. The following period until the occupation of Czechoslovakia by fascist Germany can be regarded as peaceful for years, when the judiciary was democratic and functional.

The period of the Protectorate of Bohemia and Moravia meant a fundamental change for the development of the judiciary. Until then, democratic justice has been liquidated and the judiciary has become one of the instruments of Nazi liquidation of non-adaptive populations. During the Protectorate of Bohemia and Moravia, a martial law was pronounced twice, during which court cases were passed and the sentence was punishable only by the death penalty.

The end of World War II and the liberation of Czechoslovakia meant much for the judiciary. On the basis of the Constitutional Decree of the President of the Republic No. 10, all legislation was repealed following the Munich dictate and the judiciary continued its first-rate legal continuity.

The February coup in 1948 meant the end of more than a century of development for democratic justice. As the Communists came to power, many laws were enacted that deformed the concept of a democratic principle of justice. Many judges were removed from their posts and replaced by judges who responded to party demands.

The subsequent development of the judiciary was aligned with the development of the Communist Party of Czechoslovakia, which laid down the conditions for judges' positions and the judiciary as such was in line with its requirements and needs. At the end of this period, we can see the events of November 1989 that have resulted in the fall of the communist regime and the establishment of freedom and democracy.

The observed period of my work is permeated by the most important data events that serve the reader for a better understanding and understanding of the historical context underlying the then judiciary.

My work should provide a view of the judiciary in the period under review and an understanding of its development, which has resulted in the judiciary as we know it today.

Seznam použité literatury a pramenů

Knižní díla

ADAMOVIČ, Karolína. Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938. Praha: Lexis Nexis CZ, 2005

BALÍK, Stanislav. Politický systém českých zemí 1848-1989. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007

BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK. Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009

BÍLÝ, Jiří Libor. Právní dějiny na území ČR: vysokoškolská učebnice. Praha: Linde, 2003

FLEGL, Vladimír. Československá justice a prokuratura: 1945-1978. Praha: Ústav státní správy, 1979

KUKLÍK, Jan. Dějiny československého práva 1945-1989. Praha: Auditorium, 2011

MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010

MALÝ, Karel a Ladislav SOUKUP. Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918. Praha: Karolinum, 2006

MORAVČÍK, Ctibor. Organizace soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993

MARŠÁLEK, Pavel. Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945. Praha: Karolinum, 2002.

RAIS, Štefan. Nová organizace soudů a prokuratur posila socialistické zákonosti. Praha: Osvěta, 1952

SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018

SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004

VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. České právní dějiny. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016

Internetové prameny

<https://www.zakonyprolidi.cz>

<http://www.komunistickepravo.cz>